

Human movement and sports in 2028

Een blik in de toekomst van
lichamelijke opvoeding/bewegings-
onderwijs en sport op school

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Human movement and sports in 2028

Een blik in de toekomst van lichamelijke opvoeding/
bewegingsonderwijs en sport op school

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Colofon

© 2011 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteurs: Werkgroep 'Toekomstvisie LO'
Berend Brouwer
Ardan Aldershof
Hilde Bax
Marco van Berkel
Gertjan van Dokkum
Mark Jan Mulder
Jacob Nienhuis

Eindredactie: Berend Brouwer

Tekstredactie: Chris Mooij en Ida Prins

Informatie

SLO

Afdeling: VO

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 661

Internet: www.slo.nl

E-mail: tweedefase@slo.nl

AN 3.5701.442

ISBN 978 90 329 2333 4

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1. Inleiding	10
2. Aanleiding	14
2.1 Inleiding	15
2.2 Ontwikkelingen in de lichamelijke opvoeding	16
2.3 Algemene ontwikkelingen in het onderwijs	17
2.4 Ontwikkelingen in de 'buitenwereld' om het (bewegings)onderwijs heen	19
2.5 Algemeen maatschappelijke ontwikkelingen	20
2.6 Hoe gaan we om met die ontwikkelingen?	23
2.7 Over de naamgeving	25
3. Werkwijze in het project	28
3.1 Structuur	29
3.2 Werkwijze	29
3.3 Scenario's	30
3.4 Verwerken opbrengsten scenarioconferenties	34
3.5 Validatie en vervolg	34
4. Resultaten	36
4.1 Vooraf	37
4.2 Waartoe HM&S in 2028?	37
4.3 Pedagogisch perspectief	39
4.4 Leren deelnemen aan sport- en bewegingssituaties	42
4.5 Meervoudige deelnamebekwaamheid is nodig	44
4.6 Meervoudige deelnamebekwaamheid is een opdracht voor de school	45
4.7 Een actieve en gezonde leefstijl	47
4.8 Mogelijkheden tot profilering	48
5. Gevolgen voor de schoolpraktijk	52
5.1 De docent	53
5.2 De leerling	55
5.3 Inhoud en programma	56
5.4 Organisatie en beleid	59

6. Conclusie en hoe nu verder	64
Literatuur/referenties	68
Bijlagen	72
Voorbeeld voorbereidingsmateriaal scenarioconferenties	73
Deelnemers scenarioconferenties	75

Voorwoord

Met deze toekomstverkenning van 'human movement and sports in 2028' heeft de werkgroep Toekomstvisie LO 2028 een vergezicht geschetst dat met recht als kompas kan dienen voor vakontwikkeling voor de komende jaren. De werkgroep heeft met deze verkenning in een intensief proces een knap stuk werk geleverd dat alleen met ieders optimale inzet en bijdrage tot stand heeft kunnen komen. De inbreng van vele betrokkenen heeft zij verwerkt tot één samenhangend document. Het proces dat zij daarbij heeft doorgemaakt, is typerend voor het proces dat ons voor de hele vakwereld voor ogen staat voor de komende jaren. Elkaar leren verstaan vanuit ieders eigen achtergrond en specifieke taalspel en elkaar dan vinden op een heldere kernaanduiding voor het leergebied met ruimte voor grote creativiteit en diversiteit in de uitwerking. Sleutelwoorden daarbij zijn samenwerking aan een gezamenlijke visie op de ontwikkeling van het bewegen van kinderen in meerdere contexten in beweegteams met een grote diversiteit aan partners. Een samenwerking die ook kenmerkend is voor de manier waarop deze toekomstverkenning tot stand is gekomen. SLO heeft daarin een mooie verbindende rol gespeeld en heeft die vele partners in een creatief proces van leerplanontwikkeling meegenomen.

De werkgroep heeft zich vanaf het begin van het project tot doel gesteld zo'n heldere gezamenlijke kernaanduiding met behoud van variatiemogelijkheden voor de toekomst van het leergebied bewegen en sport op school te vinden. Vakontwikkeling is een doorgaand proces, maar deze verkenning komt op een goed moment.

De KVLO bevindt zich midden in een proces van heroriëntatie op haar rol en functie als vakvereniging. Het beeld van het leergebied zoals geschetst in deze toekomstverkenning past uitstekend bij het beeld van de nieuwe rol van de docent lichamelijke opvoeding dat naar voren is gekomen uit de koersverkenning die de KVLO onder haar leden heeft gedaan. De docent 'human movement and sports' van de toekomst is niet alleen een pedagogisch en didactisch meester in de ontwikkeling van het bewegen van kinderen, waarbij de behoeften van kinderen in diverse contexten centraal staan. Maar hij is ook de spin in het web van het beweegteam in en om de school. Deze toekomstvisie vormt een mooie basis voor de rol die de docent van de toekomst binnen beweegteams kan spelen en voor de gevolgen daarvan voor de KVLO als vakvereniging voor bewegingsprofessionals.

Voor de lerarenopleidingen LO (ALO's) is het formuleren van een toekomstvisie vanzelfsprekend van groot belang. Zij maken hun taak immers alleen waar als zij opleiden om onderwijs te geven aan toekomstige burgers. Dat onderwijs kenmerkt zich door bij te dragen aan persoonlijke ontwikkeling van jonge mensen, maar ook toerusten tot deelname aan de (beweeg)cultuur. Vandaar dat opleidingen gevoelig moeten zijn voor veranderingen in hun omgeving en in de wereld van sport en bewegen.

Veranderingen in die beweegcultuur vragen om veranderingen in het opleiden daartoe. In het nieuwe beroepsprofiel voor de docent lichamelijke opvoeding zijn zulke veranderingen inmiddels verwerkt. Ook daarin is samenwerking met partijen in de omgeving van de school een belangrijk aspect. Er ontstaan tegelijk allerlei varianten van lichamelijke opvoeding voor verschillende groepen leerlingen. Daarin de goede keuzes maken kan alleen vanuit een visie op de toekomst, anders zou het takenpakket waarvoor moet worden opgeleid zich oeverloos uitbreiden en de taak 'inleiden in de beweegcultuur' veel te divergerend, omvangrijk en gecompliceerd wordt. Bij dat keuzep proces kan een heldere omschrijving van wat de kern van het vak vormt en wat de variabelen zijn dus uitstekende diensten bewijzen. De in dit document beschreven scenario's en de focus op meervoudige deelnamebekwaamheid bieden daartoe een mooie uitgangspositie.

Onze wens is dat dit document op diverse fronten zijn uitwerking niet zal missen. Voor docenten en vaksecties in de praktijk, voor opleidingen en vakvereniging in hun continue transformatieproces, voor het beleid met betrekking tot bewegingsonderwijs en sport op en rond de school en voor de partners die in dat proces willen samenwerken met het onderwijs. Daartoe zal het gedachtengoed van deze verkenning (hopelijk door velen omarmd) nader curriculair moeten worden uitgewerkt. Curriculumontwikkeling is een veelvormig begrip. Langs alle draden van het curriculaire spinnenweb zijn uitwerkingen mogelijk en gewenst. Het perspectief is dan ruimer dan dat van lessen bewegingsonderwijs alleen. Het curriculum 'human movement and sports' van de toekomst behelst het geheel aan aanbod en aanpak aan bewegingsonderwijs en sport en bewegen dat de school samen met haar partners in de buurt van de school realiseert. Zo'n uitwerking zou een mooie vervolgpdracht zijn op deze inspirerende toekomstvisie.

Bram Donkers
Voorzitter ALODO

Jan van den Akker
Algemeen Directeur SLO

Jan Rijpstra
Voorzitter KVLO

1. Inleiding

Hoe ziet in de toekomst het bewegingsonderwijs eruit? Welke tendensen zijn nu al te zien en hoe denken we daar mee om te gaan?

Met deze vragen is een werkgroep van Academies voor Lichamelijke Opvoeding (ALO's), de Koninklijke Vereniging van leraren Lichamelijke Opvoeding (KVLO) en het Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling (SLO) bezig geweest. Zeer actuele vragen, om verschillende redenen. Enerzijds vanwege het toenemende belang dat aan bewegen en sport wordt gehecht bij het realiseren van een aantal maatschappelijk relevante doelen (ministerie van OCW, 2008. *Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs*) en (NOC*NSF, 2009. *Het Olympisch Plan 2028 - Heel Nederland naar Olympisch niveau*). Het onderwijs wordt in die plannen als partner genoemd, maar de rol van en de relatie met het bewegingsonderwijs blijft daarbij vooralsnog onderbelicht. Anderzijds vanwege de discussie die gaande is over de wens om, in tijden van bezuinigingen door de rijksoverheid, de schoolprestaties op een beperkt aantal kernvakken, als rekenen/wiskunde, Nederlands en Engels, te verhogen. Een en ander zal ongetwijfeld ten koste van andere vakken en leergebieden gaan. De actieplannen van het ministerie van OCW 'Basis voor presteren voor het primair onderwijs', 'Beter presteren voor het voortgezet Onderwijs' en 'Leraar 2020 – een krachtig beroep!' (OCW, 2011) zijn daar voorbeelden van.

Juist in deze context is daarom een verkenning over het belang van en de kansen voor bewegingsonderwijs en sport op school, in samenwerking met een diversiteit aan partners in de buurt van de scholen, van groot belang.

De oorspronkelijke opdracht voor deze verkenning over de toekomst voor bewegingsonderwijs/ lichamelijke opvoeding werd door het ministerie van OCW aan SLO verstrekt in de Hoofdlijnenbrief 2009-2010 voor de onderwijsondersteunende instellingen. De discussie daarover was echter al in 2003 gestart, bij de voorbereidingen van het Europese Jaar voor Opvoeding door Sport (EYES 2004). Omdat SLO het belang van het ontwikkelen van zo'n toekomstvisie al lange tijd zag, heeft zij die opdracht van het ministerie met veel genoegen aanvaard.

De KVLO en de gezamenlijke ALO's hebben er spontaan hun medewerking aan toegezegd en er ook in financieel opzicht aan bijgedragen. De werkgroep is deze organisaties hiervoor veel dank verschuldigd.

In deze nota doet de werkgroep verslag van het project 'Toekomstvisie LO'.

Achtereenvolgens wordt ingegaan op:

- de aanleiding om een toekomstvisie te formuleren;
- de wijze waarop de werkgroep die opdracht heeft uitgevoerd;
- het resultaat van het project:
 - een visie op de doelen van het leergebied 'Human Movement & Sports' (HM&S);

- de betekenis van deze visie voor docenten, leerlingen, het programma en voor de organisatie en het beleid van HM&S op school;
- wat er nu verder nog gaat gebeuren.

Deze nota is bedoeld voor de rijksoverheid, organisaties uit het maatschappelijk middenveld van sport en bewegen, lerarenopleidingen, docenten lichamelijke opvoeding en al diegenen die samen met hen in en rond het onderwijs het bewegen van kinderen beïnvloeden.

Een nieuwe kijk op het leergebied, een nieuwe naam. De werkgroep heeft gekozen voor Human Movement & Sports (HM&S). In hoofdstuk 2 verantwoorden we de keuze om het leergebied op deze manier aan te duiden. Voor hier volstaat dat we in de huidige situatie nog spreken van lichamelijke opvoeding of bewegingsonderwijs. Op het moment dat we meer naar de toekomst kijken gebruiken we HM&S.

Deze nota is tot stand gekomen dankzij de medewerking en adviezen van veel personen. In twee scenarioconferenties hebben experts uit het werkveld van het bewegingsonderwijs / de lichamelijke opvoeding meegedacht met de werkgroep. Daarna is in workshops tijdens studiedagen en conferenties door docenten veel waardevolle feedback gegeven op onze voorstellen. Al die adviezen zijn gegeven op basis van een mix van kennis, ervaring en opvattingen over de toekomst van de lichamelijke opvoeding/het bewegingsonderwijs en sport op school. De adviezen werden gegeven op persoonlijke titel.

Wij bedanken de betrokkenen voor hun waardevolle adviezen.

Namens de werkgroep 'Toekomstvisie LO',

Berend Brouwer (projectleider)

2. Aanleiding

2.1 Inleiding

In en om de lichamelijke opvoeding in Nederland zijn allerlei politieke en maatschappelijke ontwikkelingen gaande. Dat was altijd al het geval en de legitimering en de inhoud van het vakgebied lichamelijke opvoeding/ bewegingsonderwijs ontwikkelen voortdurend mee.

Maar het gaat momenteel wel hard. Sport en bewegen zijn *hot* en zoeken op allerlei manieren verbindingen met het onderwijs. De lichamelijke opvoeding moet daarop reageren en anticiperen. Om deze heroriëntatie in goede banen te leiden gaf het ministerie van OCW SLO de opdracht om een toekomstvisie voor lichamelijke opvoeding te ontwikkelen.

In de Hoofdlijnenbrief 2009-2010 voor de onderwijsondersteunende instellingen, d.d. 1 april 2008 stond het volgende: 'Voor Sport en bewegen blijft aandacht nodig in het kader van het via sport op school stimuleren van jongeren richting vrije tijdsbesteding en gezondheid.

Doorlopende leerlijnen vanuit de onderbouw naar brede sportoriëntatie in de bovenbouw zijn vanuit de scholen het handvat voor het in beweging blijven. In het kader van de naderende Olympische Spelen worden vormen van extra stimulering ontwikkeld, die in 2009 en 2010 zeker een vervolg kunnen krijgen. SLO wordt ook gevraagd om een toekomstvisie voor Sport en Bewegen op school voor de langere termijn te ontwikkelen.'

Die opdracht heeft de werkgroep met veel genoegen opgepakt. Binnen het geheel aan actuele ontwikkelingen vanuit de lichamelijke opvoeding kan en moet een richting aangegeven worden, waarin de beste kansen liggen om van waarde te zijn binnen het onderwijs. In de lichamelijke opvoeding werken hoog opgeleide professionals op het gebied van bewegen en sport. 'Adel verplicht' en daarom zou de lichamelijke opvoeding het voortouw moeten nemen als het gaat om de beïnvloeding van het sport- en beweeggedrag van kinderen, in goede samenwerking met diverse partners om het onderwijs heen.

Deze boodschap wordt in de nota uitgewerkt.

Als oriëntatiepunt is gekozen voor het jaar 2028. Dit is het jaar waarin Nederland de organisatie van de Olympische Spelen ambieert. Het jaar waarin de organisatie van de Spelen zou kunnen plaatsvinden is een mooi richtpunt voor een reflectie op de toekomst van de lichamelijke opvoeding.

Daarvoor is het belangrijk na te denken over de ontwikkelingen die binnen en buiten het (bewegings)onderwijs plaatsvinden.

In de volgende paragrafen gaan we successievelijk in op

- Ontwikkelingen in de lichamelijke opvoeding (2.2)
- Algemene ontwikkelingen in het onderwijs (2.3)
- Ontwikkelingen in de 'buitenwereld' om het (bewegings)onderwijs heen (2.4)
- Algemeen maatschappelijke ontwikkelingen (2.5)
- De vraag hoe we met die ontwikkelingen om moeten gaan (2.6).

Dit leidt in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk (2.7) tot een nieuwe benaming voor het leergebied.

2.2 Ontwikkelingen in de lichamelijke opvoeding

Toenadering sport en lichamelijke opvoeding

In het basisonderwijs verandert de verhouding ten opzichte van de sport. Sport mag en is goed. De door SLO in de afgelopen jaren samen met NOC*NSF en sportbonden ontwikkelde kennismakingsmappen voor twaalf sporten zijn symbool voor die veranderde relatie. In het voortgezet onderwijs lijken de inhouden van sport en lichamelijke opvoeding al veel langer naar elkaar toegegroeid. Af en toe wellicht zelfs tot een punt waar het onderscheid tussen beide lastig te maken valt.

Steeds meer schoolsport

Op steeds meer scholen zijn er mogelijkheden voor de leerlingen (vaak ook voor de docenten en soms ook voor ouders en de buurt) om onder of na schooltijd mee te doen aan allerlei sport- en beweegactiviteiten. Het aanbod aan clubjes, een eigen schoolsportvereniging, clinics, toernooien, schoolsportactiviteiten van de KVLO, vaak in samenwerking met sportbonden, bedrijfsfitness, etc. wordt steeds uitgebreider. Veel scholen sluiten aan bij landelijke of lokale sportstimuleringsprojecten en werken samen met externe sportaanbieders als sportverenigingen en sportcentra.

Lichamelijke opvoeding gaat de school uit

In het voortgezet onderwijs zijn SOK-programma's (sportoriëntatie en keuze) in de eindtermen voor het voortgezet onderwijs opgenomen en deze programma's worden vaak aangeboden op de locatie van de sport zelf. Daarmee komt tot uitdrukking dat in het voortgezet onderwijs de sport, zoals die zich in de buitenschoolse context voordoet, in toenemende mate ook binnen de lichamelijke opvoeding een rol speelt.

Sportklassen voor getalenteerde en/of enthousiaste sporters

In het voortgezet onderwijs zijn er sportklassen voor getalenteerde sporters of voor leerlingen die graag sporten en zijn er speciale arrangementen voor topsporters in zogenaamde LOOTscholen. Met sportklassen proberen scholen (een bepaald soort) leerlingen te trekken. Sport wordt meer en meer een element waarmee scholen zich willen profileren, ook in het mbo, of waarmee vroegtijdig schoolverlaten tegengegaan wordt.

Lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak

LO als keuze-examenvak (BSM voor havo/vwo en LO2 voor vmbo) neemt een steeds grotere vlucht. Sport en bewegen wordt daarmee ook een beroepsgerichte factor. Het grote aantal opleidingen voor sport en bewegen in het mbo en de groei en diversificatie van sportgerelateerde opleidingen in het hbo spreken daarbij voor zich.

Bewegen en sport in het mbo

Nadat ruim tien jaar geleden aandacht voor lichamelijke opvoeding verdween uit de examenprogramma's voor het mbo en later uit de kwalificatieprofielen voor het mbo, verdwenen de lessen lichamelijke opvoeding en werden de gymzalen omgebouwd tot studiezalen of werkplaatsen. Leraren lichamelijke opvoeding werden omgeschoold. De laatste jaren is er enige kentering zichtbaar en komt er meer belangstelling voor bewegen en sport in het mbo via de kwalificatie-eisen loopbaan en burgerschap (L&B) zoals die in de kwalificatiedossiers 2011-2012 gaan gelden (zie <http://www.platformbewegenensport.nl>). Deze kentering gebeurt vooral omdat wordt ingezien dat het belangrijk is dat vitale burgers worden opgeleid die ook in hun werk vitaal en flexibel inzetbaar zijn.

Nieuw beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding

In 2010 is het nieuwe beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding uitgebracht door de KVLO. Daarin wordt een (herziene) beschrijving gegeven van de kwaliteiten waaraan een beroepsbeoefenaar moet voldoen om zijn beroep naar tevredenheid te kunnen uitvoeren. Het nieuwe beroepsprofiel geldt voor een periode van vijf tot zeven jaar en is gebaseerd op een plaatsbepaling van de lichamelijke opvoeding binnen een snel veranderende samenleving.

Het beroepsprofiel is geordend naar de zeven bekwaamheidseisen van het Besluit Bekwaamheidseisen Onderwijspersoneel in de Wet BIO (ministerie van OCW, 2005). Deze zijn vertaald naar beroepsstandaarden en nader uitgewerkt in beroepsopgaven en -dilemma's. Ook bevat het profiel een ethische standaard waarin het morele aspect van de leraar lichamelijke opvoeding wordt benadrukt.

2.3 Algemene ontwikkelingen in het onderwijs

Aandacht voor kernvakken

Er is veel aandacht voor (het niveau van) de 'kernvakken' (rekenen/wiskunde en taal), voortkomend uit verschillende verontrustende rapporten over de positie van Nederland in internationale vergelijkende onderzoeken.

Scholen als totaalpaketaanbieders

Scholen worden langzamerhand steeds meer instellingen die van 8.00 tot 18.00 uur onderwijs en andere activiteiten verzorgen en een centrale rol in de wijk spelen (het idee van de brede buurtschool). Sport maakt in veel gevallen deel uit van het naschoolse aanbod.

Deregulering en profilering

De overheid laat het, na een lange periode waarin is getracht diverse centraal aangestuurde stelselvernieuwingen door te voeren, in toenemende mate aan de scholen zelf over om hun eigen profiel te kiezen en hun eigen onderwijsontwikkeling te bepalen (zie onder andere Goetheer, *Tijd voor Onderwijs*, het eindrapport van de commissie Dijsselbloem, 2008). Scholen profileren zich binnen die beleidsruimte steeds vaker met speciale aandacht voor bepaalde leerlingen (als cultuurschool, sportieve school, theaterschool bijvoorbeeld) of met een specifiek pedagogisch of didactisch profiel (als traditionele vernieuwingschool, talentenschool, Iederwijsschool, ICT-voorhoedeschool, et cetera.). Daarbij spelen zaken als concurrentiepositie ten opzichte van andere scholen en persoonlijke voorkeuren van schoolleiders een grotere rol dan voorheen.

Ontwikkeling naar leergebieden en competentiegericht onderwijs

Naast een ontwikkeling die een accent legt op het belang van kennis in kernvakken, is er in het onderwijs in het algemeen ook een ontwikkeling zichtbaar die de traditionele en op reproductie van kennis gerichte vakkenstructuur los wil laten. Vakken gaan op in leergebieden waar een verbinding tussen kennis van verschillende vakgebieden wordt gelegd. En daarbij is niet alleen kennis van belang, maar zijn ook (algemene) vaardigheden, competent handelen en het vermogen zich blijvend te ontwikkelen aan de orde.

Toenemende diversiteit

De laatste decennia is er een ontwikkeling binnen het onderwijs zichtbaar dat zoveel mogelijk leerlingen in het reguliere onderwijs moeten worden bediend en dat de groei van het speciaal onderwijs moet worden afgeremd. 'Weer samen naar school' en 'Passend onderwijs' zijn daar uitingen van. Binnen het reguliere onderwijs neemt de diversiteit tussen leerlingen daardoor toe. Daar komt bij dat de samenstelling van de Nederlandse bevolking verandert en daarmee het aantal verschillende nationaliteiten in één klas steeds diverser wordt. Die diversiteit komt naar voren in de wijze van deelnemen aan sport- en bewegings-situaties.

Bevoegd of bekwaam: veranderende bevoegdheidsregeling bewegingsonderwijs in het basisonderwijs

De bevoegdheidswijziging voor lichamelijke opvoeding in het basisonderwijs kan leiden tot een kwaliteitsimpuls. Door de insteek van besturen en directies om afgestudeerden van de Leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs via de pabo slechts aan de eigen klas te laten lesgeven, wordt de kwaliteitsimpuls weer tegengewerkt. De kwaliteitsimpuls werkt vooral als er (vak)leerkrachten komen die aan alle (of een behoorlijk aantal) klassen bewegingsonderwijs geven.

Nieuwe typen sportprofessionals op de markt

Veel ROC's zijn opleidingen voor sport en bewegen gaan aanbieden. Er komen nu veel sportprofessionals op mbo-niveau op de markt waar nog geen emplooi voor is. De ROC's kijken daarom naar het basisonderwijs als potentieel afzetgebied. Daarnaast zien we het ontstaan van combinatiefunctionarissen en beweegteams die werkzaam zijn op het snijvlak van onderwijs, sport en buurt. Maar ook vanuit provinciale sportraden, sportcentra en sportverenigingen bieden sportprofessionals zich aan om lessen of trainingen te verzorgen.

2.4 Ontwikkelingen in de 'buitenwereld' om het (bewegings) onderwijs heen

Sport en bewegen als middel voor maatschappelijk nut

Sport en bewegen spelen een steeds grotere rol bij zaken als het tegengaan van overgewicht, het ontwikkelen van een gezonde leefstijl, het bevorderen van sociale integratie en maatschappelijke betrokkenheid. Sport en bewegen worden gezien als middel om maatschappelijk belangrijke doelen te bereiken. Alle kinderen volgen onderwijs en daarmee is de school de plaats bij uitstek om diverse doelgroepen te bereiken. Vooral beleidsmakers, politici, allerlei maatschappelijke organisaties uit de welzijnssector en de (top)sport proberen het onderwijs daarom te betrekken bij hun doelstellingen. Veelal wordt daarbij binnen school naar de lichamelijke opvoeding gekeken. In toenemende mate gaat ook de vakwereld zelf mee in deze ontwikkeling. Daarmee gaat zij indirect akkoord met nieuwe doelstellingen en daarmee ook met een gewijzigde legitimering van de lichamelijke opvoeding.

De economische betekenis van sport

Sport, vooral topsport, wordt steeds meer gezien als factor van belang in economische zin, als vermaaksindustrie en in het kader van nationaal zelfbewustzijn en betrokkenheid. De sport professionaliseert, differentieert, wordt commerciëler en mediaseert. Deze ontwikkelingen komen vanuit de samenleving, maar ook met de leerlingen mee de school in.

Een marktgerichte aanpak van sport en bewegen

De sport zelf verandert (langzaam) van een meer aanbodgerichte aanpak ('dit is het spel en dit zijn de regels') naar een meer vraag- of marktgerichte aanpak ('wat wil de klant, dan proberen wij dat te bieden'). Zij differentieert om meer potentiële leden of klanten te kunnen bedienen en binden. Om die reden commercialiseert en professionaliseert de sport ook. Allerlei sport- en beweegpartners proberen daarbij hun marktaandeel te vergroten door hun sport- en bewegingsprogramma's ook op school aan te bieden.

Bewegingscultuur verandert en differentieert

De bewegingsactiviteiten die jongeren doen in hun vrije tijd veranderen, zowel de activiteiten zelf als de omgeving waarin en de motieven waarmee wordt gesport. De bewegingscultuur wordt steeds diverser. Sommige van die activiteiten hebben hun weg naar de lichamelijke opvoeding al gevonden, zoals *skateboarden*, skaten en klimmen, andere activiteiten als *free running* en golf beginnen hun entree te maken. Er komen steeds weer nieuwe activiteiten bij. Hier dient de vraag zich aan wat te kiezen en volgens welke principes het programma voor lichamelijke opvoeding te ordenen.

2.5 Algemeen maatschappelijke ontwikkelingen

Al die ontwikkelingen vinden plaats en passen binnen bredere ontwikkelingen in onze samenleving. Zonder dat er sprake is van een directe relatie tussen die algemene maatschappelijke ontwikkelingen en de inhoud van het bewegingsonderwijs, willen we die ontwikkelingen toch globaal schetsen. Dit doen we aan de hand van vijf deels in elkaar grijpende trends of 'i's': individualisering, intensivering, informalisering, informatisering en internationalisering en de gevolgen daarvan voor het beleid (CPB, 2000 & SCP, 2004), waarbij we een tentatieve vertaalslag maken naar de lichamelijke opvoeding.

Individualisering

In de samenleving zien we op vele terreinen een tendens van individualisering, met veel nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van het individu. Voor bedrijven betekent de individualisering een herziening van de omgang met de rechten en plichten van werknemers. Individualisering is niet 'ikke ikke en de rest kan stikken', maar mensen verwachten dat persoonlijke wensen en eisen bijna altijd ingewilligd kunnen worden. Positief is dat mensen steeds meer de persoonlijke verantwoordelijkheid willen nemen voor hun werken leefomgeving. Zaken als flexplekken, internet, *connectivity*, convergentie, de *e-lifestyle* en ICT, service-op-maat worden hiervoor gebruikt. De klant schikt zich niet meer naar wat de hard- en software te bieden heeft maar bepaalt zelf de doelen, de eisen en de omgeving waarin ICT moet functioneren. De computer in de huiskamer is daarvan een voorbeeld.

Betekenis voor lichamelijke opvoeding

Individualisering zien we ook in het vrijetijdsgebied van sporten en bewegen¹. Dat komt op verschillende manieren tot uiting. Er is een toenemende belangstelling voor sporten waarbij zowel het moment als de plaats zelf kunnen worden gekozen. Men is minder gebonden aan een club dan vroeger en verandert vaker van sport. Men gedraagt zich meer als consument en zoekt onder het credo *I want it here, and I want it now* naar activiteiten die op dat moment op die plaats het beste passen. Er is ook minder gemeenschapszin dan vroeger en

¹ In deze tekst wordt het vrijetijdsgebied waarin sporten en/of bewegen centraal staan aangeduid met 'sport en bewegingssituaties'.

daarmee wordt het bestaansrecht van sportverenigingen die nog steeds op de *goodwill* van vrijwilligers en ouders draaien, bedreigd. Voor het onderwijs en daarmee de lichamelijke opvoeding zou dit bijvoorbeeld kunnen betekenen dat het niet langer vanzelfsprekend is dat alle leerlingen op hetzelfde tijdstip werken aan dezelfde onderwijsdoelen en activiteiten. Ook zou het belangrijker kunnen worden dat leerlingen meer keuzemogelijkheden krijgen en dat zij, onder begeleiding van de docent, meer betrokken worden bij de invulling en vormgeving van hun lessen. De leerlingen krijgen regelende taken, leren meer zelfstandig activiteiten op gang te houden en aan te passen. Dat vraagt van de docent creativiteit en andere vaardigheden. Maar het kan ook betekenen dat in het onderwijs meer de nadruk wordt gelegd op gezamenlijkheid en het verbinden van mensen.

Intensivering

Onder intensivering wordt verstaan dat zowel klanten als werknemers wat willen beleven (of veel piekervaringen meemaken). *Living to the max* is het motto van de postmoderne tijd. Van ICT wordt verwacht dat zij dit mede mogelijk maakt. Software moet geen obstakel maar een perfect passende handschoen zijn. Computers dienen steeds kleiner, kwalitatief beter en veelzijdiger te worden. Op de werkvloer wenst men plezier in het werk, een eigen indeling van de tijd en zo nodig ook telewerken. Mensen stellen hoge eisen aan de beleving en willen inzet van veel middelen om dat te bereiken. Ze zijn best bereid om daarvoor geld te betalen. Thuis, in het zakelijk contact en op de werkvloer betekent dit ook dat mensen meer belang hechten aan persoonlijke contacten.

Betekenis voor lichamelijke opvoeding

Het motto *living to the max* sluit goed aan bij beleving en plezier. Er zijn steeds meer sport-situaties, die erop gericht zijn om de deelnemer een *kick* te doen krijgen. Parachutespringen, *kitesurfen*, *bungeejumpen*, *canyoning*, *raften* zijn voorbeelden. De trend is dat jeugdigen op zoek zijn naar *kicks*, naar een gevoel van gaaf, spannend en extreem. Dat willen ze ook op school en liefst zonder veel omhaal. Het is een opdracht voor de lichamelijke opvoeding om daarbij aan te sluiten, maar ook om kinderen te laten ervaren dat het ervaren van *kicks*, het beleven van succes in de meeste sport- en beweegsituaties pas tot stand komt nadat daarvoor veel oefening en inspanning is geleverd. Vooral dat laatste is belangrijk om te leren met het oog op een blijvende deelname aan sport- en bewegingssituaties.

Informalisering

Informalisering duidt aan dat de traditionele gezagsverhoudingen bij de dienstverlening en op de werkvloer niet meer vanzelfsprekend zijn. De klant wordt steeds mondiger en kritischer en laat zich niet zomaar van alles aanpraten. Naast de kritische consument die weet wat-ie wil krijgt de manager op de werkvloer te maken met werknemers die hem gewoon Piet of Jan noemen en heel goed weten wat hun rechten zijn. Zij verwachten een flexibel

HRM-aanbod, toegesneden op individuele wensen. Zij beschouwen hun chef deels als dienstverlener die op prijs-kwaliteit wordt beoordeeld. Ontzag voor de baas in zijn nette pak behoort tot het verleden. Hetzelfde geldt voor de klant die snel klaagt en eisen stelt zonder zich af te vragen of dat wel terecht is.

Betekenis voor lichamelijke opvoeding

Het gezag van de leraar is niet langer vanzelfsprekend. Dat uit zich op allerlei manieren en niveaus, bijvoorbeeld in het feit dat leerlingen de inhoud van de lessen, opdrachten en aanwijzingen die ze krijgen niet automatisch aannemen. Leerlingen geven overal hun al dan niet gefundeerde mening over. Dit legt een flinke verantwoordingsdruk op docenten. Ze moeten het programma naar leerlingen, ouders en schoolleiding verantwoorden en bij het geven van een beoordeling duidelijk maken waarop deze gebaseerd is. Aan de andere kant geeft het de mogelijkheid leerlingen meer dan voorheen aan te spreken op eigen initiatieven en eigen verantwoordelijkheid.

Informatisering

De verdergaande informatisering heeft ertoe geleid dat van alles zichtbaar, transparant, meetbaar en communicabel is. Specificaties, productinformatie, dossiers, werkprocessen, overeenkomsten, prijzen, voorwaarden, controles etc. worden opgeslagen in elektronische databases met krachtige zoekmachines en systemen voor relatiebeheer. Informatisering heeft de ontplooiing van netwerkorganisaties mogelijk gemaakt. Digitale datastromen vormen de ruggengraat van de netwerken. Datastromen koppelen organisaties en individuen aan de netwerken. Met name organisaties die verschillende datastromen aan elkaar kunnen knopen, stijgen snel in aanzien. Managers kunnen het zich niet meer permitteren iets niet te weten, iets niet te kunnen meten of de verwachte datadienst niet te kunnen leveren. De klant stapt gemakkelijk over naar de concurrent en de eigen werknemers maken problemen als de verloffaciliteiten niet snel verleend worden.

Betekenis voor lichamelijke opvoeding

Scholen gaan mee in deze trend: ze bieden steeds meer transparantie, openheid, duidelijkheid. Elektronische leeromgevingen, *online* digitale cijferregistratiesystemen, dagelijks bijgewerkte websites van scholen. Al deze zaken zorgen ervoor dat informatie voortdurend wordt uitgewisseld en aangepast. ICT komt met grote snelheid de scholen in en dat werpt de vraag op op welke manier we ICT en sociale media willen gebruiken bij de vormgeving van het onderwijs. Deze vraag geldt natuurlijk ook voor de lichamelijke opvoeding. Het is nog niet zo evident wat het antwoord daarop is, maar feit is dat informatie steeds meer digitaal wordt overgedragen en communicatie meer en meer via internet verloopt. Dat is de wereld waarin de huidige generatie opgroeit en daar moet rekening mee worden gehouden. Traditionele instructiemethoden en communicatiemiddelen worden vervangen door nieuwe.

Internationalisering

De vijfde en wellicht belangrijkste trend is de internationalisering of globalisering. Dit valt grotendeels toe te schrijven aan de komst van internet en intranet. Een klant is niet meer afhankelijk van de winkel om de hoek, die kan op het *Web* overal terecht en eenvoudig wereldwijd de service en het productaanbod vergelijken. Een werknemer heeft snel uitgeplozen hoe iets bij andere bedrijven geregeld is. Organisaties zijn minder nationaal gebonden en de grenzen krijgen een geringere betekenis. Europa werkt met het gelijktrekken van nationale wetgeving en normering door internationale benchmarking en uitwisseling van kennis en personeel mee aan het ontstaan van internationale markten.

Betekenis voor lichamelijke opvoeding

De wereld is kleiner geworden en het onderwijs meer internationaal gericht. Het onderwijs is niet langer een wereld op zich, maar richt zich op ontwikkelingen die zich in de (internationale) samenleving voordoen. Voor de lichamelijke opvoeding betekent dat dat er allerlei nieuwe bewegingsactiviteiten en trends in beeld komen, en dat leerlingen daar, door nieuwe media en You Tube, alles al van weten. Het is een hele klus om goede keuzes te maken met betrekking tot dit eigentijdse en internationale aanbod aan sporten en bewegingssituaties.

2.6 Hoe gaan we om met die ontwikkelingen?

Koers aangeven om kansen te pakken

Kortom: er gebeurt van alles, in de lichamelijke opvoeding en daaromheen. Al die ontwikkelingen vragen om een standpunt. Nu is dat altijd al zo geweest, maar op dit moment zien wij speciale redenen om expliciet aandacht te vragen voor de vraag welke kant we op willen met de reactie op de hierboven gesignaleerde ontwikkelingen.

Aan de ene kant bieden deze ontwikkelingen namelijk allerlei mooie kansen en kunnen we er wat mee. Er liggen kansen om met de verbinding van (bewegings)onderwijs en buitenschools sport en bewegen meer te bereiken voor kinderen, om meer samen te werken in het leveren van een positieve bijdrage aan de sport- en beweegloopbaan van kinderen. Kansen op een meer samenhangend en beter gedifferentieerd aanbod dat er toe moet leiden dat meer kinderen kunnen en zullen gaan sporten en bewegen op een manier die bij hen past. Aan de andere kant bevatten de geschetste ontwikkelingen ook potentiële bedreigingen. Zo worden er van alle kanten zeer diverse en vaak lastig te realiseren claims bij de lichamelijke opvoedingen en de scholen neergelegd. In veel gevallen wordt niet gekeken of zo'n claim wel past binnen de opdracht van het onderwijs of binnen de randvoorwaarden waar het onderwijs mee te maken heeft. Voorbeelden zijn dat de school verantwoordelijk zou moeten zijn voor het voorkomen en bestrijden van overgewicht bij jongeren, of voor de mate waarin

jongeren via lidmaatschap van een vereniging een maatschappelijke binding kunnen ervaren. Allemaal mooie en belangrijke doelen, maar de vraag is in hoeverre is dat een primaire taak van de school is. Soms wordt de lichamelijke opvoeding er inhoudelijk niet bij betrokken, terwijl dat noodzakelijk zou moeten zijn. Of men meent soms ten onrechte dat de lichamelijke opvoeding de oplossing zou kunnen bieden voor vragen die buiten de school leven. Vaak lijkt elke kennis van de kerndoelen, eindtermen en programma's voor lichamelijke opvoeding te ontbreken of geeft men daar een geheel eigen interpretatie aan. De school lijkt dan slechts interessant om de eigen doelstellingen te realiseren. Iets dergelijks geldt natuurlijk niet alleen voor bewegen en sport; de samenleving als geheel oefent voortdurend druk uit op het onderwijs. Dat is prima, al zou het allemaal veel effectiever kunnen als men een helder beeld zou hebben van de mogelijkheden die het onderwijs heeft vanuit haar specifieke opdracht en expertise.

Het belang van een herkenbaar profiel, juist nu

Dit is de situatie zoals wij die nu inschatten. De samenleving heeft bepaalde problemen (overgewicht, hele groepen die niet meedoen in de samenleving, verminderende sociale samenhang) en zoekt sinds een jaar of tien à vijftien (onder andere het project Jeugd in Beweging in de jaren 90 van de vorige eeuw) naar een oplossing waarin bewegen en sport een rol spelen en kijkt daarbij ook naar het (bewegings)onderwijs. De hele wereld van bewegen en sport (en gezondheidszorg) verenigt zich daartoe ook steeds meer, zoals in het Platform Sport, Beweging en Onderwijs of het Convenant Gezond Gewicht.

In zulke platforms, in het maatschappelijk middenveld van sport en bewegen en ook bij de overheid denkt men in toenemende mate dat het (bewegings)onderwijs een bijdrage kan en moet leveren aan het oplossen van voornoemde problemen. Het is een goede zaak dat men het onderwijs in toenemende mate als een volwaardige partner begint te zien en dat men de kracht van het bewegingsonderwijs ook erkent.

De vraag is echter of dat allemaal ten koste mag gaan van datgene dat onze vakwereld momenteel toch als haar voornaamste taak ziet: vanuit een pedagogische invalshoek kinderen beter bekwaam maken voor een blijvende, perspectiefrijke, zelfstandige en verantwoorde deelname aan de bewegingscultuur. Onze sportieve omgeving weet dat niet of het kan haar niets schelen. Ons kan het wel schelen. Om het even simpel te zeggen: zolang het zo is dat er taken bijkomen voor de school en er komen ook middelen bij, dan is dat prima. Het onderwijs biedt in principe een uitstekende context voor een veelheid aan taken. Als er echter taken bijkomen die ten koste gaan van dingen die wij waardevol vinden en ook zien als onze kernopdracht dan wordt het een andere zaak. En op dat punt staan we nu.

Je ogen sluiten voor de realiteit is geen oplossing. Als we constructief de samenwerking met externe partners aan willen gaan, willen benutten en vanuit onze kernopdracht willen verrijken, zonder meegesleurd te worden in de maalstroom van allerlei onzinnige of onhaalbare claims, moeten we als vak zorgen voor een herkenbaar eigen profiel en een eigen

koers bepalen. Dan moeten we zorgen dat het iedereen glashelder is wat de kerntaak van het onderwijs is met betrekking tot de sport- en beweegloopbaan van kinderen en wat er eventueel extra aan toegevoegd zou kunnen worden als de daarvoor noodzakelijke voorwaarden gerealiseerd worden. Sterker nog, wij moeten niet reageren op ontwikkelingen, wij zouden als dé professionals op het gebied van het beïnvloeden van het bewegingsgedrag van kinderen allerlei ontwikkelingen op dat terrein mee moeten, willen en kunnen sturen. Daarvoor heb je een herkenbaar gezicht nodig als het gaat om de hoofdlijnen van waar de lichamelijke opvoeding voor staat en wat je daarvan mag verwachten.

Zeggen wat je doet en doen wat je zegt

Hier is ook de nodige zelfkritiek van de vakwereld zelf op zijn plaats. In onze beleving ontbreekt het daar wel eens aan. Aan de ene kant zijn wij een heel flexibele beroepsgroep die zelf allerlei interessante mogelijkheden ziet om als het maar over sport en bewegen gaat iets te doen en aan te sluiten bij actuele initiatieven. Dat is mooi. Aan de andere kant hechten we daarbij soms ook niet heel sterk aan onze eigen kernopdracht of zijn we daar niet duidelijk genoeg over. Wij pretenderen soms alle mogelijke doelen te kunnen realiseren. We waaien wat dat betreft met alle winden mee, bijvoorbeeld door de directe link te leggen tussen gymles op school en de gezondheid van kinderen of door te verkondigen dat de gymleraar bij uitstek degene is die het karakter van jonge mensen kan vormen. Als je zegt iets te kunnen, moet je dat inhoudelijk wel waarmaken, anders gaat zo'n houding zich op termijn tegen je keren en gaat de buitenwereld je niet serieus meer nemen en op zoek naar alternatieve oplossingen voor haar problemen.

Een en ander staat en valt met een duidelijk herkenbaar profiel dat we goed over het voetlicht kunnen brengen en naar binnen toe ook echt omarmen en waarmaken. Het project 'Toekomstvisie Human Movement and Sports in 2028' kan een goede bijdrage leveren aan dat proces, uiteraard zonder dat het leidt tot eenheidsworst of tot het neerslaan van de creativiteit van de vakdocenten. Het gaat om het samen vaststellen van herkenbare kaders waarbinnen een hoge mate van creativiteit en flexibiliteit gestimuleerd wordt ten aanzien van de manier waarop dat profiel in de praktijk gerealiseerd wordt.

2.7 Over de naamgeving

Boven dit stuk staat als titel 'Human Movement and Sports in 2028', maar tot nu toe hebben we steeds gesproken over bewegingsonderwijs of over lichamelijke opvoeding. Er bestaan veel namen voor ons vak- of leergebied. Veel gebruikte termen zijn zintuiglijke en lichamelijke oefening, lichamelijke opvoeding, bewegingsonderwijs, bewegen en sport, bewegen, sport en maatschappij (BSM), LO2. Ook vaak gehoord zijn gym of sport. Het regeerakkoord (*Vrijheid en verantwoordelijkheid, Regeerakkoord VVD-CDA, 2010*) heeft het over sportlessen

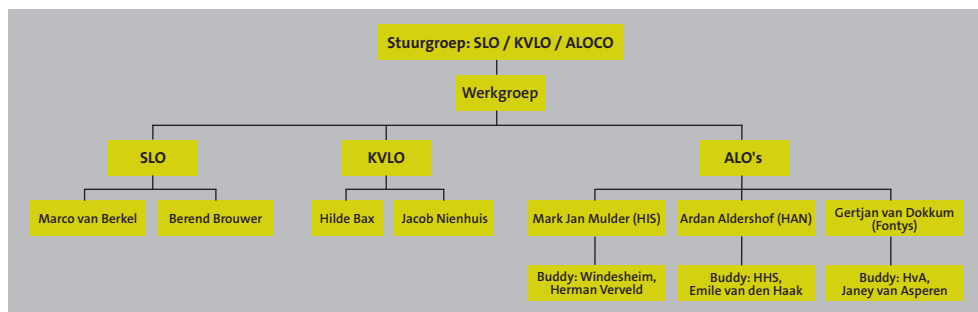
of over bewegen. Op zich niet zo'n reden voor opwinding of ongerustheid. Soms gebruikt men een bepaalde term uit gewoonte, soms zit er een specifieke vakopvatting achter, soms juist een gebrek daaraan. In een studie als deze is terminologie wel van belang. Welke term je ook kiest, je kunt er nooit precies helemaal mee aanduiden wat je bedoelt en elke term is in bepaalde opzichten beladen. Daarom hebben we gekozen voor een neutrale term die echter wel aangeeft dat we proberen vooruit te denken en ook om los te komen van de bestaande c.q. te traditionele kaders. De samenleving is steeds meer internationaal georiënteerd en wie kan zich nou niet voorstellen dat het Angelsaksisch taalgebruik over een kleine twintig jaar gemeengoed is? Wat we met de term Human Movement and Sports verder vooral willen zeggen is dat we niet op voorhand willen kiezen voor één bepaalde visie op bewegingsonderwijs en sport op school, maar dat we vooral in de toekomst een waardevolle opdracht van de school willen vervullen ten aanzien van de bijdrage aan de beweeg- en sportloopbaan van kinderen, bij voorkeur in goede samenwerking met buitenschoolse partners.

3. Werkwijze project

3.1 Structuur

De formele opdracht voor dit project werd weliswaar aan SLO gegeven, maar van meet af aan hebben we die opdracht opgevat als een gezamenlijke opdracht voor hen die verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van het bewegingsonderwijs / de lichamelijke opvoeding en sport vanuit school. Daartoe hebben we samenwerking gezocht met de KVLO en de gezamenlijke lerarenopleidingen lichamelijke opvoeding, de ALO's. In de beginfase van het project heeft de werkgroep veel tijd besteed aan het creëren van een praktische vorm van samenwerking tussen SLO, KVLO en ALO's. Alle drie waren vertegenwoordigd in zowel de stuurgroep als in de werkgroep. De inzet van KVLO en ALO's binnen dit project is door deze organisaties uit eigen middelen betaald, hetgeen veel lof verdient en ook aangeeft dat zij het belang van het project ondersteunden.

Om het werken met een werkgroep zowel werkbaar als betaalbaar te houden, hebben we gekozen voor twee SLO-medewerkers, twee deelnemers namens de KVLO en vertegenwoordiging van drie ALO's in de werkgroep. Om de inhoudelijke betrokkenheid van de andere ALO's toch zo goed als mogelijk te kunnen waarborgen, hebben we een model van buddy's opgezet. Elk ALO-lid van de werkgroep had een buddy bij een opleiding zonder vertegenwoordiger in de werkgroep. Met die buddy kon worden gespard en konden resultaten tussentijds worden getoetst. Dat werkte in de praktijk niet ideaal, omdat niet alles wat besproken werd in de werkgroep ook uitvoerig gecommuniceerd kon worden met de buddy's. Dat is gecompenseerd door alle ALO's te betrekken bij de scenarioconferenties. De structuur van het project zag er als volgt uit.

3.2 Werkwijze

Scenarioconferenties

De werkgroep is in de periode september 2009 – maart 2011 dertien maal bijeen geweest, steeds met tussentijdse schrijf- en ontwerp opdrachten. In mei en juni 2010 hebben we twee scenarioconferenties georganiseerd in Utrecht waarin we experts hebben gevraagd naar

hun ideeën over Human Movement and Sports in 2028. Die experts waren deels afkomstig uit 'de wereld van de LO', dus docenten en opleiders, maar deels ook uit aanpalende organisaties als NOC*NSF, NISB en uit lectoraten bij hogescholen, universiteiten en andere kennisinstituten. Dat laatste hebben we gedaan omdat je een toekomstvisie ontwikkelt met betrokkenheid van degenen waarmee je kunt, wilt of moet samenwerken. Die anderen mogen in dat proces hun verwachtingen uitspreken en moeten uiteraard ook weten wat die toekomstvisie wordt. De aanleiding tot het hele project zat grotendeels ook in de behoefte om de 'kloof' met die buitenwereld te overbruggen.

Zo'n discussie over de toekomst van het vak kan gemakkelijk alle kanten opschieten en te lang gaan duren. Daarom is besloten te werken met een beperkt aantal toekomstscenario's. Vanuit de ontwikkelingen die we hiervoor schetsten, hebben we een zestal trends gedestilleerd die op dit moment een rol spelen en waarvan we vinden dat die ook voor de komende jaren een rol kunnen gaan spelen bij het maken van keuzes voor toekomstige lichamelijke opvoeding/bewegingsonderwijs en sport. Elk scenario was een verscherpte keuze voor één algemene doelstelling voor het bewegingsonderwijs. We vergrootten steeds één aspect uit, overigens in de verwachting dat het uiteindelijk niet moet gaan om de keuze voor één van die zes. We probeerden eerst door te redeneren wat er zou veranderen als we zouden kiezen voor één zo'n algemene doelstelling voor het bewegingsonderwijs, en wat we zouden vinden van de consequenties van die keuze. Daarna zouden we een beter gefundeerde keuze kunnen maken welke doelen we wel of niet bij het bewegingsonderwijs van 2028 vinden passen en wat we ons voorstellen bij de manier waarop die kunnen worden gerealiseerd.

Elk scenario hebben we met een kleine groep (12 - 15 personen) besproken om na te gaan wat de gevolgen zouden zijn als zo'n scenario daadwerkelijk in 2028 geheel omarmd zou worden. We hebben de deelnemers geconfronteerd met vragen als:

- wat zou er gebeuren als scenario x consequent doorgevoerd zou zijn in 2028?
- waar zou dat volgens jullie toe leiden en
- welke positieve en negatieve aspecten zien jullie in zo'n scenario?

3.3 Scenario's

Hiernaast geven we van elk van de zes scenario's een korte omschrijving. In de bijlagen vindt u een voorbeeld van een uitgebreidere beschrijving die de deelnemers vooraf kregen toegezonden. Bij de beschrijving van de zes scenario's hebben we het vakgebied steeds een andere naam gegeven, één die naar ons idee het meest paste bij de kern van het betreffende scenario. Daar zaten uiteraard aannames en keuzes achter die uitnodigden om op door te filosoferen.

De lichamelijke opvoeding van kinderen

Stel: De belangrijkste doelstelling van de lichamelijke opvoeding in 2028 is het bijdragen aan de persoonlijke ontplooiing van de leerlingen met het lichaam als aangrijpingspunt: lichamelijke opvoeding.

- Bewegingsactiviteiten ten behoeve van de ontplooiing van persoonlijke beweeggedrag en ten behoeve van de opvoeding van kinderen binnen het bredere verband van de school. Het gaat om het ontwikkelen van een breed bij het individu passend scala aan vaardigheden en competenties, ook vaardigheden en competenties die niet specifiek voor bewegen zijn, en om een bijdrage aan de identiteitsontwikkeling van kinderen. Lichamelijke opvoeding is waardevol en waardenvol.
- De school is een leefgemeenschap waar vakoverstijgende bedoelingen centraal staan. Alle vakken, leergebieden, projecten en thema's leveren daar een bijdrage aan. Behalve leren voor later en voor buiten de school, gaat het ook om het hier en nu.

Wegwijs in bewegingscultuur

Stel: De belangrijkste doelstelling van bewegingsoriëntatie in 2028 is een gedegen oriëntatie van kinderen op onze bewegings- en sportcultuur.

- Dit vraagt om een breed maar ook diepgaand aanbod aan bewegingsactiviteiten als afspiegeling van de bewegings- en sportcultuur van 2028, activiteiten waar bewegen een centrale rol speelt, die op straat, het strand, de camping, het buurthuis, de sportvereniging, enz. worden gedaan.
- Het zelfstandig leren reguleren van bewegingsactiviteiten is in veel verbanden in de bewegingscultuur noodzakelijk, evenals de principes van fair play.
- De leerlingen ontdekken welke activiteiten passen bij hun unieke set van kunnen, motieven en voorkeuren, leren kiezen en reflectie hierop zijn daarom van groot belang.

Nederland in de top 10

Stel: De belangrijkste doelstelling van het sportonderwijs in 2028 is het bereiken van zo'n niveau van topsport dat Nederland in de top 10 van sportlanden komt.

- De activiteiten in de lessen sportonderwijs zijn afgeleid van de belangrijkste sporten, die sporten die in Olympisch verband gedaan worden.
- Er is op school veel aandacht voor goede bewegers en voor tijdige herkenning en ondersteuning van talenten.
- Om kinderen op topsportniveau te krijgen, moeten ze veel gelegenheid krijgen om hun vaardigheden te verbeteren. Ook in de lessen sportonderwijs mogen deze leerlingen op hun niveau werken.
- Kinderen moeten leren om (op sportief gebied) het beste uit zichzelf te halen.

Speelruimte geven

*Stel: De belangrijkste doelstelling van (het vak) bewegings spel in 2028 is de volgende:
"Elk kind een zo groot mogelijke speelruimte geven voor een unieke bewegingsontwikkeling"*

- De ontwikkelvraag en -behoefte van ieder kind is leidend voor de inrichting van de lessen, niet een of ander maatschappelijk belang.
- De leerlingen krijgen veel invloed op de aangeboden bewegingsactiviteiten en op de werkwijze tijdens de lessen en ze krijgen veel keuzemogelijkheden.
- De leraar heeft de rol van een persoonlijke bewegingscoach bij de zoektocht van elke leerling naar een betekenisvolle manier van sporten en bewegen.
- De leerlingen krijgen een intensieve persoonlijke aandacht in een veilige leeromgeving.

Een gezonde en actieve leefstijl

Stel: De belangrijkste doelstelling van bewegen en gezondheid in 2028 is het bereiken van een gezonde en actieve leefstijl bij leerlingen.

- Hoge intensiteit van de lessen leidt tot het vergroten van de (basis)conditie van de leerlingen.
- Het vak bewegen en gezondheid moet stimuleren tot meer deelname aan bewegingsactiviteiten buiten school en tot meer bewegen in het dagelijks leven. Die activiteiten zijn in het aanbod herkenbaar.
- Kennis over het belang van bewegen en de relatie tussen een actieve leefstijl en gezondheid maakt een belangrijk deel uit van de lessen bewegen en gezondheid, evenals kennis over gezonde voeding en stimuleren tot gezonde voeding. Dat gebeurt in samenhang met andere vakken of leergebieden.

Iedereen doet mee door bewegen

Stel: De belangrijkste doelstelling van bewegingsvorming in 2028 is dat iedereen participeert in de samenleving.

- Bewegingsvorming moet het meedoen van iedereen in de samenleving, integratie en inclusie bevorderen, het aanbod is een afspiegeling van de culturele diversiteit van de samenleving.
- Het leren omgaan met verschillen en het creëren van gezamenlijkheid onder leerlingen moet veel aandacht krijgen.
- Ook is er veel aandacht nodig voor zelfstandig reguleren van activiteiten, communicatie en samenwerking. Bewegingsvorming is vooral middel om sociale competenties te leren.

3.4 Verwerken opbrengsten scenarioconferenties

Tijdens de scenarioconferenties zijn de deelnemers met allerlei activerende werkvormen aan de slag gegaan. Zij hebben zelf in de vorm van een PowerPointpresentatie aan het eind van de middag per scenario verslag gedaan aan de andere groepen. Op deze wijze heeft iedere groep de eigen opbrengsten gerubriceerd beschreven. Vervolgens heeft de werkgroep de resultaten uitgebreid besproken, gewogen, aangevuld vanuit de eigen deskundigheid en verwerkt tot één samenhangend document.

3.5 Validatie en vervolg

De door de werkgroep beschreven en verwerkte uitkomsten van die scenarioconferenties of expertsessies legden we vanaf het najaar van 2010 op diverse studiedagen voor aan een bredere groep betrokkenen – onder wie veel vakcollega's - om ze te toetsen op wenselijkheid, realiteitsgehalte en haalbaarheid vanuit de praktijk. We hebben hiermee ook het door ons geschetste beeld aangevuld met praktische voorbeelden. Op basis hiervan kunnen we een toekomstvisie beter valideren en meer inhoud geven. Zo maakten we de stap van 'Hoe zou het kunnen zijn in 2028?' naar 'Hoe willen we met elkaar dat het is in 2028?'

De komende tijd willen we het ontwikkelde toekomstbeeld onder de aandacht brengen van zoveel mogelijke betrokkenen, van binnen en van buiten de wereld van de lichamelijke opvoeding. Als een gezamenlijk toekomstbeeld zich vastzet in de hoofden en harten van velen kan het effectief gaan worden. Daartoe moet er nog wel een vertaling van deze nota plaatsvinden, want met een mooi geschrift zijn we er natuurlijk niet. Deze nota is slechts een tussenstap in het hele proces.

Eigenlijk begint het dan pas. De kracht van het hele proces komt pas tot uiting als we komen tot een opbrengst die breed omarmd kan worden, die we intern waarmaken en die we extern consequent uitdragen. Wij vinden dat dat nodig is en dat er veel kansen liggen om er als vakwereld sterker uit te komen. We geloven er in dat dit mogelijk is. Het gaat om wat ons bindt en wat we echt gezamenlijk willen delen, terwijl we binnen die gezamenlijkheid toch de ruimte voelen om dat te realiseren wat per specifieke schoolsituatie mogelijk is.

4. Resultaten

4.1 Vooraf

In deze paragraaf geven we weer welke gemeenschappelijke opvattingen er in de werkgroep leven over de toekomst van 'Human Movement & Sports' (HMS) in 2028 op basis van inbreng van de tot op dit moment door ons geraadpleegde experts, zowel vanuit de bewegingsonderwijspraktijk als vanuit de kennisinstututen en beleidsinstanties die die praktijk omringen.

Eerst zeggen we iets over de doelstellingen die voor HM&S zouden moeten gelden. Die doelstellingen vormen tevens een belangrijke legitimatie voor het leergebied zoals dat in het onderwijs moet worden aangeboden. In hoofdstuk 5 gaan we in op de consequenties daarvan voor docenten, leerlingen, het programma en organisatie en beleid met betrekking tot HM&S.

Een paar kanttekeningen vooraf zijn van belang om een en ander beter te kunnen plaatsen. In de eerste plaats gaan we ervan uit dat het bij HM&S gaat om meer dan lessen in de vorm zoals we die nu kennen. In 2028 zullen er ongetwijfeld ook nog lessen met hele klassen en volgens een lesrooster zijn. Maar het aanbod van de school zal uit veel meer bestaan, zoals pauzeactiviteiten op het speelplein, een naschools sportaanbod, op het verbeteren van de gezondheid gerichte activiteiten voor speciale doelgroepen, activiteiten bij en samen met sportverenigingen en sportcentra, sportactiviteiten in de wijk samen met het sportbuurtwerk, aandacht voor sportgerelateerde thema's binnen andere leergebieden, leefstijladviezing en coaching.

In de tweede plaats hebben we het bij HM&S niet alleen over zaken die uitsluitend ALO-opgeleide docenten betreffen. Alle expertgroepen hebben aangegeven dat zij verwachten dat er in 2028 beweegteams actief zijn in en rond scholen. In die beweegteams werken mensen samen met verschillende opleidingsachtergronden die binnen het totale aanbod van bewegen en sport verschillende rollen en taken vervullen. De regie of coördinatie is in handen van de school en zal zeer waarschijnlijk door op niveau 5 (hbo) opgeleide professionals worden gedaan, maar zij doen het feitelijke werk zeker niet alleen.

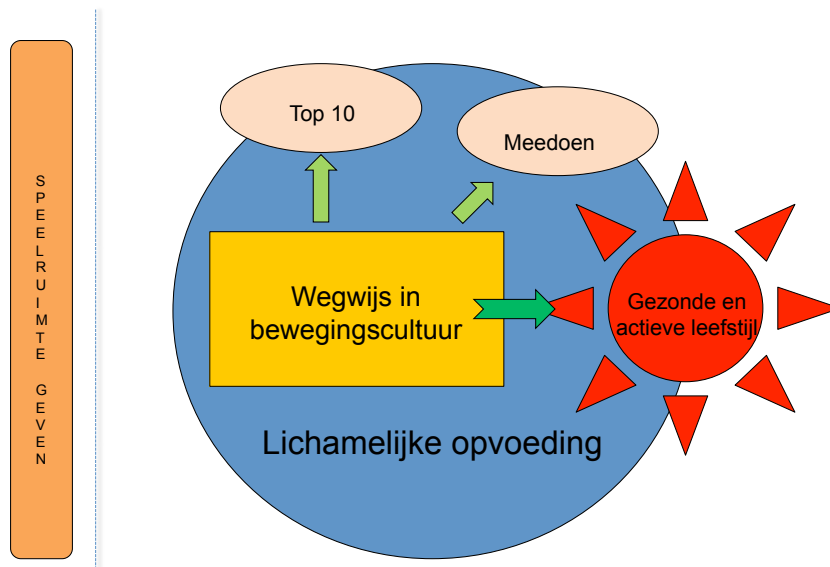
4.2 Waartoe HM&S in 2028?

In de scenarioconferenties heeft geen van de groepen geadviseerd dat er een keuze tussen de scenario's gemaakt zou moeten worden. Integendeel. Uit de besprekingen tijdens de conferenties kwam duidelijk naar voren dat de scenario's 'lichamelijke opvoeding', 'wegwijs in bewegingscultuur' en 'gezonde en actieve leefstijl' gezamenlijk en in samenhang door alle deelnemers als leidend voor de toekomst van HM&S werden aangewezen.

De pedagogische context (verwoord in het scenario 'lichamelijke opvoeding') vormt de basis

voor al het handelen binnen het leergebied HM&S. De doelen zijn vooral gelegen in het door de leerlingen doen verwerven van een meervoudige deelnamebekwaamheid aan sport- en bewegingssituaties. Dat draagt bij aan c.q. is een voorwaarde voor een gezonde en actieve leefstijl. In het nieuwe *Beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding* (Bax et al., 2010) staat ook dat 'alom het besef groeit dat in onze sterk geautomatiseerde en gedigitaliseerde maatschappij voldoende aandacht voor een rijk bewegingsleven bij zowel kinderen als volwassenen een voorwaarde is voor een gezond leven'.

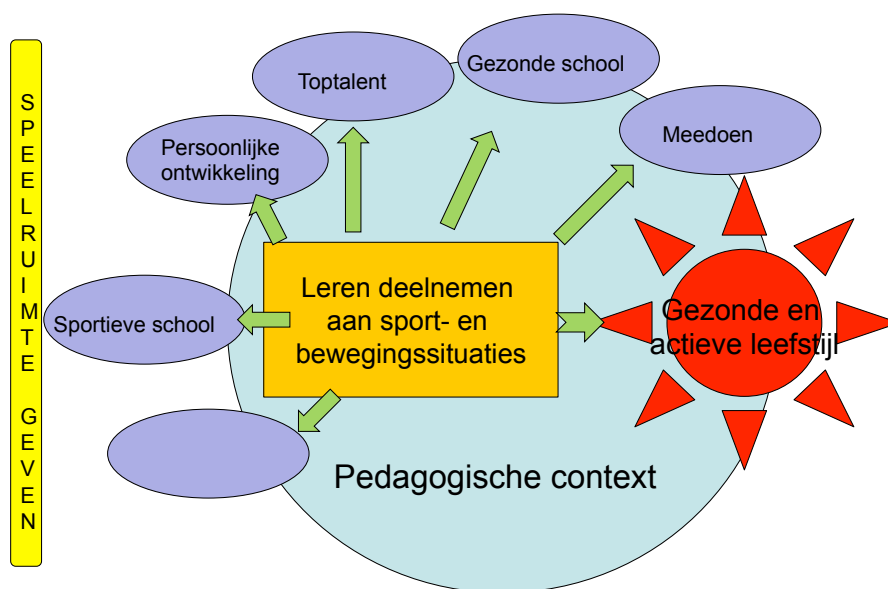
De scenariogroepen 'meedoen' en 'Nederland in de top 10' hebben aangegeven dat ook zij leren deelnemen aan bewegingscultuur en een goede basale bewegingsvaardigheid als belangrijke voorwaarden zien voor het realiseren van de doelen van 'hun' scenario. De groep die zich bezighield met het scenario 'speelruimte geven' kwam ten slotte tot de conclusie dat dat scenario op zichzelf geen basis kon vormen voor de keuze van doelstellingen voor HM&S. De speelruimte die leerlingen krijgen in het onderwijs is volgens deze groep vooral een pedagogisch-didactische variant. Afhankelijk van de onderwijskundige visie van de school en de leeftijd van de leerlingen kunnen de leerlingen meer of minder eigen exploratieruimte krijgen. In een eenvoudige figuur ziet dat er dan zo uit:

Figuur 1 Opbrengst scenarioconferenties

Ons beeld is uiteindelijk dat de inbreng van de zes scenariogroepen vanuit heel verschillende invalshoeken samenkwam in een eindresultaat dat een gewogen mix van de zes scenario's is. *Voornaamste uitgangspunt voor HM&S is ook in 2028 dat jeugdigen op school, steeds vanuit een pedagogisch perspectief, (meer) bekwaam raken voor deelname aan sport en bewegingssituaties, als onderdeel van een gezonde en actieve leefstijl.*

Dat lijkt bijna vanzelfsprekend, maar enige toelichting is zeker op zijn plaats. Die toelichting doen we mede op basis van de ervaringen die we hebben opgedaan met het delen van de opbrengsten vanuit de scenarioconferenties met diverse groepen betrokkenen en op basis van het verder doordenken op die opbrengsten door de werkgroep. We beginnen met een overzichtsfiguur, die een uitgebreide en aangepaste versie is van figuur 1 en die de leidraad vormt voor de rest van dit hoofdstuk.

Figuur 2 Overzichtsschema HM&S 2028

4.3 Pedagogisch perspectief

HM&S als een regulier leergebied

Een groot deel van de vakwereld beschouwt sinds lange tijd bewegingsonderwijs als een regulier leergebied. Formeel geldt dit ook voor de overheid sinds de introductie van kern-doelen en eindtermen voor lichamelijke opvoeding in de diverse onderwijssectoren in de jaren tachtig en negentig van de 20e eeuw. Het onderwijs heeft mede een opvoedkundige taak. HM&S in 2028 moet net als ieder ander schoolvak, -leergebied of -activiteit, begrepen worden vanuit de bijdrage die geleverd wordt aan de doelstellingen van het onderwijs als

geheel. Het gaat daarbij om zowel persoonlijke ontplooiing als om toerusting voor deelname aan de pluriforme samenleving. Het onderwijs in bewegen en sport gebeurt dus vanuit dat opvoedkundige perspectief. Onderwijs in bewegen en sport is een specifiek onderdeel binnen het geheel van de opvoeding, vanuit een nadrukkelijke bezinning op de lichamelijkeheid van jonge mensen en op de opvoedkundige en vormende waarden van het bewegen. De vraag in dit verband is hoe dat voor HM&S geïnterpreteerd wordt. Uit de gesprekken met de diverse geledingen ontstaat het volgende beeld dat als grootste gemene deler kan worden gekenmerkt. Daarbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat zowel de deelnemers aan de scenarioconferenties als de docenten aan wie de resultaten van die conferenties voorgelegd werden, echt uitgedaagd moesten worden om het pedagogische perspectief nader te concretiseren.

Introduceren in relevante bestaansvelden

Een belangrijke bijdrage aan het opvoedingstotaal is leerlingen introduceren en wegwijzen maken in de wereld van bewegen en sport. Net zoals er een wereld is van taal, van kunst, van rekenen, etc., is er een wereld van bewegen. Dat bestaansveld duiden we aan met bewegingscultuur of sport en bewegingssituaties en daarin gaat het om specifieke vormen van menselijk gedrag, om activiteiten waarbij bewegen gethematiseerd wordt. Sommige experts vatten dit op als een onderdeel van het pedagogisch perspectief, anderen zien daar een aparte opdracht in, maar iedereen vindt het belangrijk. In de paragraaf 'leren deelnemen aan sport en bewegingssituaties' gaan we daar verder op in.

Bijdrage aan algemene persoonlijke ontwikkeling

Anderen zien het pedagogisch perspectief breder. Jonge mensen helpen zich te ontwikkelen tot actieve, mede- en zelfverantwoordelijke leden van de samenleving, hen helpen hun eigen identiteit verder te vormen, dat is waar het om draait. Dat betekent dat alles wat een docent met leerlingen doet, gekleurd wordt door en een bijdrage moet leveren aan die volwassenwording, aan die persoonlijke ontwikkeling. Dan gaat het om zaken als het kunnen ontwikkelen van een basaal zelfvertrouwen en het vermogen tot zelfreflectie, het ontwikkelen van ethisch of moreel verantwoord gedrag, het leren leven volgens bepaalde waarden: bewegen en sport is waardevol en waardenvol. In de omgang tussen leraar en leerlingen is sprake van een voortdurende waardenrealisatie. Ten aanzien van die waarden worden leerlingen ook voortdurend onderwezen.

Verder gaat het bij HM&S om leren omgaan met normen en regels, verantwoording voor elkaar leren nemen, rekening leren houden met elkaars mogelijkheden, maar ook om eigen grenzen te verkennen en te verleggen en te leren over het leerproces dat daarmee gepaard gaat, het ontwikkelen van sociale en communicatieve vaardigheden en om leren leren. De hierboven genoemde aspecten zijn uitermate belangrijk binnen alle sport- en bewegingssituaties die bij uitstek geschikt zijn om zaken zoals die hierboven globaal zijn aan-

geduid, te oefenen en te beïnvloeden. Dat komt door de specifieke eigenaardigheid van het leergebied HM&S dat er vrijwel altijd samen met anderen bewogen wordt en dus samengewerkt of minstens rekening met elkaar gehouden moet worden en dat in sport- en bewegingssituaties altijd de gehele mens in het spel is, onmiddellijk en voor iedereen zichtbaar. Als kinderen samen bewegen kunnen zij zich niet verstoppen achter een tafeltje of achter een beeldscherm. Dat biedt voor de bekwame docent goede aanknopingspunten voor het ingaan op algemene vaardigheden, competenties en op algemeen opvoedkundige aspecten. Daarom moet daar in het leergebied HM&S terdege aandacht aan besteed worden. Aandacht hiervoor leidt echter (slechts) vooral tot een contextgebonden ontwikkelingsresultaat. Het effect op het gedrag van jonge mensen in bredere zin heeft vooral dan kans van slagen als er door een hele schoolgemeenschap een gezamenlijk pedagogisch beleid wordt gevoerd en als dat pedagogisch beleid ook in relevante buitenschoolse contexten wordt doorgezet.

Kortom: er is een breed spectrum aan vakoverstijgende zaken waaraan vanuit HM&S een bijdrage geleverd kan worden, ook vaardigheden en competenties die niet specifiek voor bewegen en sport zijn. In elk geval is het zo dat wat bij HM&S wordt gedaan en aangeboden, tegemoet behoort te komen aan de fundamentele behoeften van alle leerlingen. Alles wat docenten met bewegen en sport doen, moet daarom in het belang van de individuele ontwikkeling van ieder kind zijn. Dat geldt onverkort voor de profileringsmogelijkheden die zich aanbieden voor scholen. Het kan best in het belang van de school als organisatie zijn om een bepaald profiel te kiezen vanwege de leerlingenaantallen, maar dat is alleen acceptabel als daarmee ook de belangen van de leerlingen zelf worden gediend. Denken in termen van doelen die met alle leerlingen op dezelfde wijze en langs dezelfde leerroute moeten worden bereikt, past daarom ook niet bij een pedagogisch perspectief. Dat is overigens nog wel iets heel anders dan onmiddellijk tegemoetkomen aan alle actuele wensen en vragen van leerlingen. Het is geen 'u vraagt en wij draaien'.

Tenslotte betekent een pedagogisch perspectief ook dat we de school willen zien als een leefgemeenschap, waar mensen samen werken aan één doel, de optimale ontwikkeling van elk individu, en waarin mensen ook samen leven. Dan gaat het niet alleen om leren voor buiten de school en om leren voor later, maar staat zeker ook het hier en nu centraal.

Pedagogisch meesterschap vereist

Het feit dát in de lessen HM&S gedrag en prestaties voor iedereen direct zichtbaar zijn, maakt leerlingen overigens wel kwetsbaar. Het is daarom in elke leeftijdsfase belangrijk dat leerlingen kansen krijgen hun eigen mogelijkheden in een veilige omgeving te verkennen en verder te ontwikkelen. De bijdrage vanuit het leergebied HM&S aan de hierboven genoemde vakoverstijgende doelstellingen wordt doorgaans 'werkende weg' geleverd. Er wordt zelden expliciet op gepland of geordend. Niet verwonderlijk omdat gedrag van

leerlingen complex en situatiegebonden is. Het is het pedagogisch meesterschap van de docent dat er voor zorgt dat desondanks de ontwikkeling van kinderen in gunstige zin wordt beïnvloed.

4.4 Leren deelnemen aan sport- en bewegingssituaties

De kern van het leergebied HM&S blijft voor alle geraadpleegde experts 'leerlingen beter leren deelnemen aan sport- en bewegingssituaties', als aspect van de hiervoor geschetste pedagogische opdracht van de school. Hier moeten we deze algemene aanduiding eveneens nader typeren. Want wat verstaan we onder 'sport- en bewegingssituaties' en waarom is het van belang eraan deel te nemen? Wanneer ben je 'bekwaam' en welke taak is er bij het 'bekwaam maken' voor de school weggelegd? En gaat het in het bewegingsonderwijs niet om meer dan bekwaam maken voor deelname aan bewegen en sport alleen?'

Sport- en bewegingssituaties

We willen onze leerlingen (nader) inleiden in sport- en bewegingssituaties. Maar wat is dat eigenlijk? Globaal zou je kunnen zeggen dat het in sport- en bewegingssituaties gaat om een specifieke vorm van menselijk handelen, waarbij het bewegen dominant is, of waarin het bewegen gethematiseerd wordt. De essentie is dat er aan bewegingssituaties wordt deelgenomen: er wordt gebasketball, geskate, hardgelopen, gesquasht, gedanst, gejudood. Die activiteiten spelen zich in verschillende maatschappelijke contexten en verbanden af: in de woonomgeving, in het plantsoen, op het water, in de sneeuw, op het sportveld, in de sportzaal. Je kunt ze, alleen of samen met anderen, 'op eigen houtje' doen, maar ook als lid van een sportvereniging, bij het sportbuurtwerk, in de dansstudio of in het fitnesscentrum en uiteraard op school.

We gaan tegenwoordig uit van een ander sportbegrip dan alleen de georganiseerde wedstrijdsport of de topsport die we van tv kennen. Naast wedstrijdsport kennen we ook gezelligheidssport, recreatiesport, risicosport en gezondheidssport. Het zijn niet meer alleen de bewegingsbekwame jongeren die sporten, maar ook de ouderen en de minder getalenteerden. Naast het prestatiemotief is er een keur aan andere individuele motieven om te sporten: plezier, lichaamservaring, avontuur, gezondheid, gezelligheid, een goed figuur krijgen. 'Nieuwe' sportvormen zijn bijvoorbeeld combinaties van fitness en dans (aerobicachtige activiteiten), op nieuwe technologieën gebaseerde sporten als mountainbiken, inlineskaten en snowboarden, zon-zee-zandsporten als beachvolleybal en avontuurlijke sportactiviteiten als raften en sportklimmen. Het leergebied HM&S wil leerlingen (beter) leren deelnemen aan sport- en bewegingssituaties zoals die hierboven zijn geïnterpreteerd.

¹ In de paragrafen 4.4 t/m 4.6 hebben we ons voor een groot deel gebaseerd op Stegeman (2002, 2007).

Deelnemen aan sport- en bewegingssituaties dient een individueel en een maatschappelijk belang

Alle door ons geraadpleegde experts gaan er zonder meer van uit dat het belangrijk is om deel te nemen aan bewegen en sport. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de (mogelijke) betekenis voor het individu en die voor de samenleving. Die betekenis kan veel verschillende vormen aannemen. We gaan daar hier niet verder op in, op andere plekken is hier uitvoerig over geschreven (zie Stegeman, 2000 en 2007). In de praktijk gaan beide overigens vaak samen: wat voor het individu betekenis heeft, kan tevens maatschappelijk van nut zijn.

Let wel: het gaat hier om allerlei *mogelijke* betekenissen, die gebeuren niet altijd, niet vanzelf en zijn niet vanzelfsprekend. Om de meerwaarde van sport en bewegen te kunnen realiseren, moet aan voorwaarden worden voldaan. Deze kunnen globaal onder drie noemers worden gebracht:

- er wordt gebruikgemaakt van de intrinsieke kracht van de sport; de basis is dat de leerlingen de sport- en bewegingsactiviteiten graag doen;
- de meerwaarde wordt bewust en doelmatig nagestreefd;
- er bestaat een gunstig sociaal-pedagogisch klimaat waarbinnen kinderen zich veilig voelen en zich kunnen ontwikkelen.

Deelnemen aan sport- en bewegingssituaties moet goed gebeuren

Het is om talloze redenen goed om in beweging te komen en te blijven. Om die waarde van sport en bewegen daadwerkelijk te kunnen ervaren en waar te maken, is het noodzakelijk om op de goede manier in beweging te komen en te blijven. Er staat ons een bepaalde kwaliteit van deelname aan sport- en bewegingssituaties voor ogen.

We mikken er op dat jongeren worden gebracht tot *life-time* deelname aan sport- en bewegingssituaties. De wijze van deelnemen zal veranderen met de levensfase waarin men zich bevindt; toch is het wenselijk dat de betrokkenheid blijvend is, als een positief soort verslaving. De wijze waarop de deelnemers de activiteiten beleven en hun betrokkenheid daarbij, is daarom cruciaal. Het is de bedoeling dat ze hun ervaringen meenemen in hun verdere toekomstperspectief, dat ze nieuwsgierig worden naar meer bewegen.

Dat kan in verschillende rollen zijn. Voor een veelheid aan sportieve activiteiten zijn er verschillende andere rollen en taken dan die van sporter te vervullen om de sport te laten floreren. Coaches, scheidsrechters, supporters, bestuur en andere ondersteuners zijn deelnemers aan bewegingssituaties. Maar in heel veel sport- en bewegingssituaties is geen sprake van (voortdurende) leiding of begeleiding. Dat betekent dat de deelnemers aan die sport- en bewegingssituaties in staat moeten zijn die situaties samen zelfstandig aan de gang te houden.

De deelname aan sport- en bewegingssituaties moet zo zijn dat iedereen op zijn eigen wijze optimaal zijn 'ei' kwijt kan, er zijn eigen plezier uithaalt, genoeg aan beleeft en succes-

ervaringen op kan doen. De deelname aan bewegingssituaties moet verantwoord zijn: het moet fysiek, sociaal en emotioneel veilig zijn. De bewegingsactiviteiten moeten plaatsvinden in een uitdagende en veilige sfeer, waardoor iedereen ongeacht zijn niveau met voldoening kan deelnemen. Ongelukken en blessures moeten worden vermeden, er moet 'gezond' worden bewogen.

Aan al die eisen wordt in sport- en bewegingssituaties niet altijd voldaan. Het is daarom van belang dat jongeren leren om positieve, mondige en kritische deelnemers te zijn die in staat zijn tot eigen oordeelsvorming en dus tot een zekere mate van zelfstandig denken om bewegingsactiviteiten aan te kunnen passen zodat die beter aansluiten bij hun persoonlijke wensen.

4.5 Meervoudige deelnamebekwaamheid is nodig

Een volwaardige deelname aan sport- en bewegingssituaties zoals hierboven omschreven komt voor de meeste jongeren niet vanzelf tot stand. Je moet daarvoor iets kunnen en weten en dat moet geleerd worden. Wie aan bewegingssituaties deelneemt, heeft verschillende typen 'bekwaamheden' nodig.

Om te beginnen moet je over een zekere bewegingsbekwaamheid beschikken. Je moet een bal kunnen aannemen en afspelen, een helling kunnen afdalen, de lat kunnen passeren, etc. Sport- en bewegingssituaties veranderen voortdurend. Je moet dus over een breed en wendbaar bewegingsrepertoire en over wendbare kennis over bewegingssituaties beschikken. Je moet de basisprincipes kennen die in een reeks van overeenkomstige bewegingssituaties toepasbaar zijn. Dit is een basis die vroeg gelegd moet worden.

Je moet een zekere regelbekwaamheid hebben. Dat betekent in verschillende rollen kunnen deelnemen aan sport- en bewegingssituaties; je moet een veld kunnen uitzetten, de tijd op kunnen nemen, fluiten voor overtredingen en aanwijzingen kunnen geven aan anderen. Het betekent ook zelfstandig samen met anderen kunnen deelnemen en situaties op gang kunnen brengen en houden.

Je hebt in sport- en bewegingssituaties een specifieke omgangsbekwaamheid nodig. Dat heeft te maken met het gegeven dat er in de regel samen en/of onder het oog van anderen wordt bewogen en het feit dat sport- en bewegingssituaties sterk kunnen verschillen qua context, wie er aan deelnemen en wat hun motieven zijn. Je moet dus in verschillende situaties kunnen inspelen op de verwachtingen van anderen en rekening kunnen houden met hun eigenschappen en mogelijkheden, zowel in de rol van beweger als in andere rollen.

Verder is er veel kennis en inzicht in sport- en bewegingssituaties nodig. Je moet weten waar je moet lopen of hoe je je partner uit balans kunt brengen, je moet weten hoe je tot regelaanpassingen kunt komen of wat de spelregels zijn. Je moet kennis hebben van de samenhang tussen lichamelijke inspanning en gezondheid, je moet weten op welke manier bewegen en sport wel bijdraagt aan een gezonde leefstijl en wanneer niet. Om een kritische sportconsument te zijn, moet je inzicht hebben in je eigen kwaliteiten en je sportvraag, je moet zicht hebben op het sportaanbod en daarin verstandige keuzes kunnen maken, etc. Met andere woorden: deelname aan bewegingssituaties vraagt, als voorwaarde voor adequaat handelen, om kennis over en inzicht in bewegingssituaties en om zelfkennis.

Een vijfde bekwaamheid heeft meer het karakter van een voorwaarde waaraan moet worden voldaan wil er sprake zijn van *life-time* sportdeelname. Die voorwaarde is plezier hebben in bewegen, in het doen van de sport- en bewegingssituaties zelf. De motivatie van mensen om sport te gaan beoefenen, ligt voor alles in de intrinsieke waarde van sport; zij vinden sport en bewegen gewoon heel erg leuk. Succeservaringen beleven en het gevoel hebben voldoende competent te zijn, dragen zeker bij aan het plezier en de motivatie op langere termijn. Zij nodigen uit om door te gaan en om je verder te ontwikkelen in sport en bewegen. Voor blijvende deelname is het daarom ook niet genoeg om vluchtige en oppervlakkige ervaring op te doen; je moet er echt wat voor kunnen.

De zesde bekwaamheid heeft te maken met samen verantwoord bewegen. De algemene waarden en normen moeten in acht worden genomen. Het gaat daarbij om het accepteren van verantwoordelijkheid voor jezelf en voor anderen, om het naleven van beginselen van *fair play* en het respecteren van andermans eigenheid, voorkeuren, mogelijkheden en grenzen. Anders gezegd, de bekwaamheid om op een adequate wijze en respectvol met anderen om te gaan. We zien hier het pedagogisch perspectief vanuit een andere invalshoek terug.

4.6 Meervoudige deelnamebekwaamheid is een opdracht voor de school

Al met al vraagt een blijvende en verantwoorde deelname aan bewegingssituaties om een 'meervoudige deelnamebekwaamheid'. Er wordt een appel gedaan op veel verschillende kwaliteiten tegelijk van deelnemers aan sport en bewegingssituaties. Daar komt heel wat bij kijken en daar moet een hoop voor worden geleerd. Er zijn verschillende instanties en personen die een bijdrage leveren aan het wegwijs maken van kinderen en jongeren in de wereld van sport en bewegen. Dat zijn om te beginnen natuurlijk de ouders en verder bijvoorbeeld de lokale overheid, het buurtwerk, het jongerenwerk en de media. En niet in de

laatste plaats natuurlijk de organisaties en instellingen op het terrein van sport en bewegen zelf. Al die partijen leveren een bijdrage aan de sportloopbaan van jongeren.

Maar ook in de toekomst is er ontegenzeggelijk een taak voor de school weggelegd, meer in het bijzonder voor het leergebied HM&S. De leerervaringen die je in de wijk, op de sportclub en in de sportschool opdoet, zijn namelijk niet dezelfde als die in het leergebied bewegen en sport. De leerervaringen die je in de sportschool of sportclub opdoet, zijn in de regel tamelijk eenzijdig. Er wordt slechts één tak van sport aangeboden, het competitie-element staat maar al te dikwijls centraal, er vindt heel frequent selectie naar kunnen plaats, er wordt niet systematisch óver bewegen geleerd, er wordt niet of nauwelijks aandacht geschonken aan het zelf leren regelen van bewegingssituaties en er wordt doorgaans geen kritische sportattitude bijgebracht. Weliswaar beginnen daar voorzichtig kenteringen in zichtbaar te worden, maar zelfs voor 2028 valt nog niet te verwachten dat de leerervaringen die jongeren buiten de school kunnen opdoen die van binnen de school kunnen vervangen.

Op straat en in de ruimere woonomgeving valt er voor veel kinderen en jongeren niet zo veel (meer) te bewegen. Bovendien is er de toenemende concurrentie van andere vrijetijdsactiviteiten, met name van beeldschermactiviteiten en wordt er met het ouder worden steeds minder gesport. Het zijn met name de minder bewegingsbegaafde en de vooral vrouwelijke allochtone Nederlanders die de weg naar de sport (dan) niet (meer) zo gemakkelijk weten te vinden (Breedveld, K. (red.), Haan, J., Tiessen-Raaphorst, A. & Verbeek, D., 2010). Voor hen heeft de school daarom een speciale verantwoordelijkheid om hen de mogelijkheden aan sport- en bewegingssituaties te bieden waar ze recht op hebben.

Binnen het leergebied HM&S:

- wordt onderwijs door teams van goed opgeleide specialisten verzorgd die in staat zijn de voor adequate deelname aan de bewegingscultuur vereiste competenties bij te brengen;
- worden de sportervaringen die buiten de school worden opgedaan bijgesteld en aangevuld; de jeugd leert bijvoorbeeld dat sportbeoefening niet per definitie de vorm hoeft te krijgen die zo domineert in het beeld dat de media van sport presenteren;
- leren jongeren een manier van omgaan met de eigen lichamelijkeheid en bewegingscultuur te vinden die ook op latere leeftijd van belang is;
- bereiken we alle jongeren: jongens, meisjes, bewegingsbegaafd, bewegingszwak, sociaal sterk, sociaal zwak, autochtoon, allochtoon en volgen we ze liefst tot minimaal het twintigste levensjaar in hun bewegingsontwikkeling;
- mikken we op actief en zelfstandig leren; de leerprocessen zijn gericht op het verwerven van bekwaamheden en kennis: de jongeren construeren, voortbouwend op wat ze al kunnen en weten, actief nieuwe competenties;
- wordt een adequaat pedagogisch klimaat geboden; het onderwijs vindt op een systematische wijze plaats, planmatig en aangepast aan individuele mogelijkheden en behoeften.

Zoals eerder al vermeld is er in de toekomst wel een veel betere samenwerking nodig tussen alle partijen die van invloed zijn voor de sport- en beweegloopbaan van jongeren. Vanuit het feit dat scholen alle leerlingen bereiken en hen het beste kennen, zou in de toekomst een meer coördinerende en regisserende rol voor de school in het speelveld van bewegen en sport voor de hand liggen.

4.7 Een actieve en gezonde leefstijl

Van oudsher is er een bijzondere relatie tussen bewegen op school en gezondheid. Vandaar dat we ook op dit punt nadrukkelijk aan de experts hebben gevraagd hoe zij die relatie in de toekomst zien.

Leren deelnemen aan sport- en bewegingssituaties als onderdeel van een actieve en gezonde leefstijl

De meest basale bijdrage die HM&S kan leveren aan de gezondheid van jonge mensen is om hen deel te leren nemen aan sport- en bewegingssituaties. Als dat lukt in de zin zoals hierboven omschreven en bewegen en sport wordt een vast bestanddeel van hun bestaan, dan gaat het in feite om een levenslange bijdrage aan de gezondheid van iedereen. De kern van waar het bij HM&S om draait, deelname aan sport en bewegen, is tegelijk de beste bijdrage aan gezondheid. De blik is daarbij gericht op de lange termijn.

We gaan ervan uit dat alle kinderen in hun leerproces ook relevante kennis verwerven over de noodzaak van een actieve en gezonde leefstijl, welke factoren daarop van invloed zijn en welke rol bewegen daarbij kan spelen. Dat zijn elementen die nu vaak verspreid over het curriculum bij verschillende vakken of leergebieden aan de orde komen.

Het is goed voor te stellen dat al die elementen in de toekomst gebundeld worden in een leergebied *health education*.

Direct beïnvloeden van de fitheid

Het leergebied zal altijd ook een bijdrage leveren aan de lichamelijke ontwikkeling en de gezondheid, simpelweg omdat er bewogen wordt. Alle bewegingsbeetjes helpen, ook die op school. Het hangt natuurlijk erg van de actuele leefstijl van leerlingen af hoe groot die bijdrage is. Voor leerlingen die al veel sporten is de extra bijdrage van de school niet heel relevant. Maar voor kinderen die eigenlijk alleen op school iets doen aan bewegen en sport ligt dat anders.

Omdat het er op lijkt dat bewegen steeds meer uit het dagelijks leven verdwijnt, zal die laatste groep in de toekomst groeien. Het is daarom denkbaar dat scholen in de toekomst ook explicieter de verantwoordelijkheid op zich gaan nemen voor de fitheid van hun leerlingen.

Veel scholen zijn daar nu al mee bezig. Dat zou kunnen betekenen:

- monitoren van die fitheid (het fysieke alfabet: kracht, uithoudingsvermogen, snelheid, lenigheid), de fysieke factoren die ook voorwaardelijk zijn voor de wijze van deelnemen aan sport- en bewegingssituaties;
- monitoren van het gewicht en signaleren van (risico op) overgewicht en obesitas;
- monitoren hoeveel leerlingen bewegen (bijvoorbeeld volgens de Nederlandse norm gezond bewegen);
- waar nodig en altijd in overleg (met leerlingen, ouders, GGD, etc.) een extra bewegingsaanbod creëren voor leerlingen voor wie dat zinvol wordt geacht. Dat aanbod kan gericht zijn op diverse factoren (fitheid vergroten, afname overgewicht), al naar gelang de behoefte;
- waar nodig leerlingen en hun ouders adviseren over gezonde voeding en andere leefstijlfactoren.

Keuze tussen direct of indirect

Als het direct beïnvloeden van de fitheid en de gezondheid van kinderen een extra opdracht voor het onderwijs wordt die samen met diverse partners wordt uitgevoerd, kunnen de indirecte en de directe invloed op een actieve en gezonde leefstijl prima samengaan. Als de beschikbare tijd voor scholen om iets te doen aan HM&S echter beperkt is, ligt dat anders. In dat geval gaat de voorkeur van de experts uit naar de indirecte invloed op de leefstijl van jongeren door hen goed te leren deelnemen aan en enthousiast te maken voor bewegen en sport. Verder kan het onderwijstype waar we over spreken ook van invloed zijn. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat in het mbo eerder een accent gelegd wordt op de directe beïnvloeding van de leefstijl als onderdeel van vitaal burger- en werknemerschap, als het proces van goed leren deelnemen aan bewegen en sport zo goed als afgerond is. In het basisonderwijs (de 'gouden leeftijd') zal het accent vooral liggen op goed leren bewegen en daaraan plezier beleven.

4.8 Mogelijkheden tot profilering

Hierboven hebben we omschreven wat vanuit de ontmoetingen met de diverse groepen experts naar voren komt als de basisopdracht voor HM&S. Maar in de 21e eeuw zal de trend zich ongetwijfeld doorzetten dat scholen meer ruimte krijgen om hun eigen onderwijskundige aanpak en profilering te kiezen. De diversiteit binnen het onderwijs zal dus verder toenemen. Dat betekent dat scholen, afhankelijk van de groep leerlingen die zij onder hun verantwoordelijkheid hebben, extra taken op zich kunnen nemen met betrekking tot bewegen en sport. Daarmee kunnen ze zich tegelijk profileren ten opzichte van andere scholen

in de buurt. Hieronder volgt een aantal reële mogelijkheden daarvoor. Scholen kunnen ook andere profielen kiezen en zij zullen dat zeker doen. We hebben hier niet de pretentie om uitputtend te zijn in deze beschrijving. We gaan er wel van uit dat alle scholen zich wat HM&S betreft in eerste instantie zullen richten op het realiseren van hun kerntaken zoals hiervoor beschreven. Daar bovenop zullen zij invulling geven aan de gekozen profilering. Maar het is ook weer niet zo dat die twee geheel gescheiden grootheden zijn, dus zal het profiel ook de wijze van invullen van de kernopdracht kleuren.

De 'gezonde' school

Scholen die te maken hebben met grote groepen leerlingen voor wie een actieve en gezonde leefstijl geen vanzelfsprekendheid is, zullen zich vooral kunnen en willen profileren als gezonde school. Zij zullen dan veel moeite doen om hun leerlingen te leren deelnemen aan een breed scala aan sport- en bewegingssituaties om hen op die manier te 'verleiden' tot een gezonde en actieve leefstijl. Maar zij zullen ook veel investeren in de directe beïnvloeding van de leefstijl van hun leerlingen in de zin zoals hierboven omschreven. Dus actief de leefstijl en de gezondheid van leerlingen monitoren, leefstijladviezen geven, remediërende programma's bieden, extra sportaanbod na school hebben, etc. Zij zullen daartoe werkverbanden aangaan met partners in hun omgeving die eveneens actief zijn op het gebied van de gezondheidszorg.

De 'ruim baan voor sporttalenten' school

Een goede aanpak van het onderwijs in HM&S kan een bijdrage leveren aan het tot ontwikkeling komen en uiteindelijk doorbreken van sportieve talenten. Sommige scholen leggen het accent daarbij op het door ieder kind ontdekken en optimaal ontplooiën van de eigen talenten, voorkeuren, (on)mogelijkheden en kansen voor wat betreft deelname aan de grote diversiteit binnen bewegen en sport in de samenleving. Dan valt talentontplooiing feitelijk samen met leren deelnemen aan sport- en bewegingssituaties.

Andere scholen leggen (ook) een accent op het tot volle wasdom doen komen van uitzonderlijk sporttalent. Van de expertsessie over de relatie HM&S en de nationale topsportambities hebben we geleerd dat een wezenlijke bijdrage aan die ambitie zit in het doen verwerven van een brede bewegingsvaardigheid. Vroeg de basisbeginselen van veel sport- en bewegingsactiviteiten op een goede manier leren, helpt bij het door kunnen groeien naar een topniveau in een bepaalde tak van sport. Daarnaast zullen deze scholen speciale voorzieningen bieden aan leerlingen die al bezig zijn om zo'n topsportcarrière te ontwikkelen. Het gaat dan om voorzieningen als flexibele roosters en flexibele toetsing, studiebegeleiding op afstand, etc., die nu in het pakket van LOOT-scholen en bij de CTO's (Centra voor Topsport en Onderwijs) zitten. Daarnaast wordt in overleg met andere begeleiders ook een bijdrage geleverd aan de mentale begeleiding van hun sporttalentvolle leerlingen.

De 'persoonlijke ontwikkeling centraal' school

Min of meer in contrast met de 'ruim baan voor toptalent' school zullen er ook scholen zijn die juist het accent leggen op de uniciteit van ieder kind en die elk kind willen uitdagen en stimuleren om vooral de eigen talenten te ontdekken en te ontplooiën. Iedereen kan en mag er op zijn eigen niveau en met zijn eigen kwaliteiten zijn en zich daarin verder ontwikkelen. Dat betekent een pedagogisch klimaat waarin op een sociaal-emotioneel veilige manier op verschillen in kwaliteiten de nadruk wordt gelegd, met een aanbod, ook op het gebied van sport- en bewegingssituaties, dat het mogelijk maakt dat iedereen aan zijn trekken kan komen.

De 'culturele diversiteit' school

De Nederlandse bevolking verandert van samenstelling. Vooral in de grote steden kan het aantal nationaliteiten dat op een school vertegenwoordigd is flink oplopen. Scholen kunnen er dan voor kiezen om daar speerpunt van beleid van te maken en een accent te leggen op de waarde die al die culturen in zich hebben. Door die grote verschillen kost het soms wel moeite om die waarde goed te leren kennen. De docenten zullen hun leerlingen willen leren op de goede manier met die verschillen om te gaan en daarvan te profiteren. Sport- en bewegingssituaties kunnen daar een goede bijdrage aan leveren, zowel naar de aard van de activiteiten die worden aangeboden als naar de beleving daarvan. Dit profiel zal zich uitstrekken tot meer vak- en vormingsgebieden dan sport en bewegen alleen.

De school voor 'meedoen in de samenleving'

Wie op de juiste wijze heeft leren deelnemen aan sport- en bewegingssituaties heeft het instrumentarium in handen om deel te nemen aan allerlei sociale verbanden die sport en bewegen bieden. Of dat nu in sportverenigingen is, in sportcentra, in buurt- of wijkcentra, in informele zichzelf organiserende groepen, binnen het familieverband of in vrienden-groepen, tijdens vakanties of waar dan ook. Bewegen en sport bieden in die zin een manier om mee te doen in onze samenleving en vormen ook een opstap om in andere maatschappelijke verbanden te kunnen participeren. Scholen die veel leerlingen hebben voor wie deze maatschappelijke participatie om wat voor reden dan ook moeizaam gaat, kunnen ervoor kiezen hun leerlingen daarbij te helpen met bewegen en sport als middel. Waarschijnlijk zullen deze scholen ook allerlei andere extra initiatieven nemen om hun leerlingen betere toegang tot de samenleving te bieden. Een eerste stap kan zijn om te zorgen dat leerlingen hun school afmaken en niet vroegtijdig uitvallen.

De school met 'bewegen en sport voor betere schoolprestaties'

Het leergebied HM&S biedt bijzondere mogelijkheden om leerlingen bij de school betrokken te houden door het creëren van een goed schoolklimaat. Bewegen en sport voor school, in de pauzes en na school kan zowel direct - in het zelf en samen doen - als indirect - in de gezamenlijke beleving van sportactiviteiten namens de school als gemeenschap - een positief schoolklimaat zeker bevorderen. Scholen kunnen er dus voor kiezen om hier extra op in te

zetten. Verder wordt het steeds aannemelijker dat bewegen en sport op school een positieve invloed kan hebben op de schoolresultaten in meer algemene zin (o.a. Brettschneider, 1999 en Sibley, 2003). Er zijn onderzoeksresultaten die erop duiden dat scholieren die veel fysieke activiteit verrichten een betere algemene werkhouding en instelling ten opzichte van de school hebben, dat ze zich prettiger voelen, dat ze meer gemotiveerd zijn, minder verzui- men, hun schoolwerk beter organiseren en productiever zijn. Het lijkt er bovendien op dat zij gemiddeld beter omgaan met stressvolle situaties. Ook zijn er onderzoeksgegevens die wijzen op een relatie tussen fysieke activiteit en het cognitief functioneren van kinderen.

De 'sportieve' school

Sommige scholen nemen een bepaalde pedagogische of onderwijskundige invalshoek als uitgangspunt voor profilering en zetten bewegen en sport daarbinnen op passende wijze in. Andere scholen kiezen de omgekeerde weg. Zij kiezen sport als profiel en realiseren daarmee een combinatie van pedagogische of onderwijskundige bedoelingen. Het gaat dan bijvoorbeeld om een fijner schoolklimaat, betere leerprestaties, ruime ontwikkelingsmogelijkheden voor zowel sporttalenten als voor leerlingen die juist belangstelling hebben voor alternatieve vormen van bewegen en sport, betere kansen op een positieve persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen, et cetera. Zo'n school is een sportieve school in meer dan één opzicht.

Aandacht voor het geven van speelruimte

Een scenario waarop we de deelnemers aan de expertmeetings wel hebben bevraagd, maar dat tot nu toe nog niet meer aan bod is geweest, is het scenario 'speelruimte geven'. Het leer- gebied HM&S zou ook zo kunnen worden ingericht dat de actuele leer- en ontwikkelings- behoefte van de leerlingen het voornaamste uitgangspunt vormt voor de programmering. De experts die wij hebben bevraagd, docenten die we later hebben geraadpleegd en ook de werkgroepleden zelf zijn unaniem van mening dat zo'n scenario geen eigen bestaansrecht heeft. De hoeveelheid speelruimte die kinderen krijgen gedurende hun bewegingsontwik- keling op school ziet men vooral als een pedagogisch-didactische opdracht.

De doelstellingen van HM&S als leergebied zijn min of meer bepaald (met een basis en met profileringsopties). De school maakt op basis hiervan een planning c.q. een curriculum waarmee die doelen kunnen worden gehaald. De werkwijze tijdens de lessen kan meer of minder speelruimte voor leerlingen bevatten ten aanzien van een keuze voor eigen leer- doelen, de te volgen werkwijze, de keuze van leermiddelen en de wijze van evalueren. Dat is vooral een keuze van de school. Die keuze hangt af van de pedagogisch-didactische visie van de school en de onderwijsgevenden, maar ook van de leeftijdsgebonden kenmerken en mogelijkheden van de leerlingen. Kleuters krijgen veel ruimte om te exploreren, en ook later kan er sprake zijn van geleide zelfontdekking. Oudere leerlingen, zoals in het mbo, zul- len gestimuleerd worden om steeds meer zelf de verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen leerproces.

5. Gevolgen voor de school- praktijk

Hiervoor hebben we gekeken naar wat we met HM&S in de toekomst willen bereiken. Een tamelijk ambitieuze, maar tegelijk uitdagende blik. De vraag is vervolgens wat dat zou kunnen betekenen voor de schoolpraktijk. In dit hoofdstuk gaan we hier nader op in. Uit de geschetste ontwikkelingen, de scenarioconferenties en de feedback die we ontvingen, komen bij ons beelden naar voren over:

- de docent en overige professionals rond HM&S;
- de leerling;
- de inhoud van het programma van HM&S;
- de organisatie en het beleid met betrekking tot HM&S op scholen.

Uiteraard kunnen we op deze plek niet anders dan in algemene zin iets zeggen over de praktijk van HM&S in 2028. Hoe die er daadwerkelijk uit gaat zien, is aan de collega's van dan.

5.1 De docent

De docent HM&S is ook in 2028 een duizendpoot, wellicht zelfs meer dan op dit moment al het geval is. Hij moet ervoor zorgen dat jeugdigen op school, vanuit een pedagogisch perspectief, (meer) bekwaam worden voor deelname aan sport- en bewegingssituaties als onderdeel van een gezonde en actieve leefstijl. De docent moet dus zowel pedagoog, bewegingsexpert als deskundige op het gebied van gezonde en actieve leefstijl zijn. Hij moet invulling aan die kernopdracht kunnen geven binnen het specifieke pedagogische of onderwijskundige profiel van de school. Dit alles in samenwerking met veel partijen in de (sportieve) omgeving van de school.

Dit stelt zeer hoge morele en inhoudelijke eisen aan docenten. De docent van de toekomst blijft daarmee een competente, zichzelf steeds verbeterende professional, die weet dat zijn professionele expertise in grote mate bepaald wordt door het bezitten en uitdragen van professionele deugden als eerlijkheid, moed, zorg, rechtvaardigheid en praktische wijsheid. In een aantal metaforen proberen we hieronder de rol van de docent van de toekomst te verduidelijken.

De docent als gids

De docent is in alle opzichten een positief identificatiemodel, een voorbeeld en inspirator voor de leerlingen. Leerlingen hebben bij hun persoonlijke ontwikkeling niet alleen behoefte aan ijkpunten met betrekking tot sportiviteit, *fair play* en een actieve leefstijl, maar net zo goed met betrekking tot positief en respectvol gedrag en onderlinge omgang in het algemeen.

De docent is een gids bij de introductie in de sport- en bewegingssituaties die kenmerkend zijn voor de internationale en Nederlandse bewegingscultuur. Hij kent die snel verande-

rende bewegingscultuur goed en is bij uitstek geschikt om leerlingen van alle niveaus de kennis, inzicht en vaardigheden bij te brengen om met plezier deel te nemen aan bewegingssituaties. De intrinsieke motivatie voor bewegen is heel belangrijk. De docent sluit zoveel mogelijk aan bij deze motivatie om de leerlingen met plezier deel te laten nemen aan bewegingssituaties.

De docent als teamspeler

De docent werkt samen met andere collega's binnen en buiten de school en met vertegenwoordigers en aanbieders van bewegen en sport buiten de school. Samen zorgen zij voor een gevarieerd beweegaanbod voor de leerlingen, zodat de leerlingen vijf keer in de week uitgebreid kunnen bewegen. Daarom zal de docent ook ondernemend zijn en open staan voor ontwikkelingen en kansen in de omgeving.

De docent als filter

De docent is een filter bij de introductie in sport- en bewegingssituaties. Deze introductie kent zowel een ontplooiings- als een toerustingsaspect. De docent zal keuzes moeten maken uit het enorme aanbod aan sport- en bewegingssituaties. De docent filtert als het ware die sport- en bewegingssituaties die het meest geschikt zijn om leerlingen hun eigen mogelijkheden te laten ontdekken én die hen optimaal de kans bieden om deel te nemen aan sport- en bewegingssituaties. Hij heeft daarbij bovendien de plicht om 'regels' en gebruiken uit de veel voorkomende sport- en bewegingssituaties aan te passen aan de mogelijkheden en de behoeften van de leerlingen.

De docent als grenzensteller

In het onderwijs van de toekomst staat de toenemende zelfverantwoordelijkheid van de leerling in een complexe interactie met anderen centraal. In een gesecculariseerde, geïndividualiseerde en pluriforme samenleving zijn traditionele waarden en vaste handelingsalternatieven nog maar beperkt voor handen. De leerling die zoekt naar identiteit, wordt vaak op zichzelf teruggeworpen. De docent weet dat deze 'vrijheid' niet altijd gemakkelijk te hanteren is en ook op bepaalde momenten nog niet voor alle leerlingen even wenselijk is en dat de vrijheid voor de een ten koste kan gaan van de vrijheid van anderen. Het handelen van de docent kenmerkt zich daarom door het geven van verantwoordelijkheid, van keuzen en reflectiemomenten op deze verantwoordelijkheid. Tegelijkertijd moet hij of zij sturend handelen wanneer leerlingen ervan blijf geven deze verantwoordelijkheid nog niet aan te kunnen of het moeilijk vinden om de juiste keuze te maken. Onderwijs is daarmee steeds een 'gesprek' tussen leerling en docent. De docent blijft in dit gesprek eindverantwoordelijk voor het niveau van het onderwijs, de kwaliteit van de lessen en de sfeer binnen een groep. De docent is uiteindelijk grenzensteller.

De docent als coach

Leerlingen moeten steeds meer zelfverantwoordelijk leren handelen in allerlei contexten. De docent is gids en stelt grenzen, maar moet de leerlingen uiteindelijk vooral leren op verantwoorde wijze eigen keuzes te maken. Dat betekent keuzeruimte geven en hulp geven bij de reflectie daarop, bij het afwegen van handelingsalternatieven, coaching dus. De docent HM&S is verder de 'aanvoerder' van het beweegteam waar hij deel van uitmaakt. Wat geldt voor de omgang met de leerlingen, geldt ook voor de omgang met het beweegteam. Ook hier is de docent HM&S de primus inter pares die anderen inspireert en hen coacht naar een beter functioneren.

5.2 De leerling

De rol van de leerling verandert. Er wordt net als in de samenleving ook in het onderwijs steeds meer van leerlingen gevraagd. Leerlingen ontwikkelen zich idealiter tot kritische, verantwoordelijke, creatieve, nieuwsgierige burgers met een positieve grondhouding ten opzichte van sport- en bewegingssituaties in de ruimste zin van het woord. Bewegen is een wezenlijk aspect van hun bestaan geworden, waarbij zij verantwoorde keuzes kunnen maken uit het aanbod van sport- en bewegingssituaties die aansluiten bij hun eigen mogelijkheden en wensen. De rol van de leerlingen is actief, ze worden geprikkeld om zichzelf te sturen en te ontwikkelen, ze krijgen ruimte maar moeten die ook invullen, ze krijgen keuzes maar moeten die ook maken.

De leerling als architect van eigen leerproces

De leerling is in 2028 de architect van zijn eigen leerproces. Dit komt op verschillende manieren naar voren. Tijdens de lessen zijn er veel keuzemogelijkheden, vooral naarmate de leerlingen ouder worden. Het gaat dan om keuzes in de activiteiten, wat betreft de groep om mee te werken, de leerdoelen en de leerroutes, de momenten en de plaatsen om te oefenen. Veel wordt in groepsverband gedaan, maar veel ook individueel. Na schooltijd zijn er tal van keuzemogelijkheden binnen sport en bewegen. Er is een keuze in allerlei verschijningsvormen, zoals een gerichtheid op trainen, plezier beleven, showen of de gezondheid. Die toename van keuzemogelijkheden vraagt een meer actieve en zelfbewuste houding van de leerling. Op school moeten leerlingen al ervaring opdoen met het omgaan met veel keuzemogelijkheden en die keuzes kritisch kunnen wegen ten opzichte van eigen wensen, voorkeuren en mogelijkheden.

De leerling als positief-kritische consument

Uiteindelijk willen we dat leerlingen positief-kritische consumenten op de sportmarkt worden. In het onderwijs moet ruimte zijn om in toenemende mate eigen keuzes te maken en

daar kritisch op te reflecteren, ook ten aanzien van de eigen inbreng en deelname. Daaraan gekoppeld is de vraag wat leerlingen willen leren teneinde hun eigen deelnamemogelijkheden aan sport- en bewegingssituaties uit te breiden. De leerling krijgt de ruimte, binnen bepaalde kaders, zijn eigen bewegingsontwikkeling ter hand te nemen. Daarvoor moet hij zijn eigen leerbehoefte kennen en bepalen, hij moet plannen, overleggen, samenwerken, evalueren, etc. De hoeveelheid leerhulp en begeleiding die leerlingen daarbij krijgen neemt af naarmate zij ouder worden en/of zelf beter in staat zijn om hun eigen leer- en keuzeproces te hanteren. Een en ander betekent dat leerlingen in toenemende mate invloed moeten hebben op hun eigen programma.

De leerling als teamspeler

Naast de toenemende verantwoordelijkheid voor de individuele bewegingsontwikkeling blijft de leerling in de les HM&S een teamspeler. Samen bewegen is in een tijd van verdergaande individualisering voor een leerling misschien wel belangrijker dan ooit. Juist door het toegenomen zelfbewustzijn wordt er veel gevraagd van het inlevingsvermogen van de leerling. Voortdurend moeten eigen en andermans belangen afgewogen en op elkaar afgestemd worden. Het leergebied HM&S is in die zin een unieke speelplaats voor het leren samen bewegen met anderen.

Zoals de leerling meer de architect van zijn eigen leerproces wordt, zo krijgt hij ook een toenemende rol in het leerproces van anderen. Dit betekent dat de leerling naast deelnemer ook organisator, coach en regulator is en zijn eigen leerproces moet plannen en afstemmen met dat van andere leerlingen. Dat vraagt een frequente wisseling van rollen zoals die ook in buitenschoolse sport- en bewegingssituaties herkenbaar is.

5.3 Inhoud en programma

Het programma van het leergebied HM&S dient zowel aan te sluiten bij de mogelijkheden van de leerlingen als bij de activiteiten, regels en gebruiken van de sport- en beweegsituaties binnen onze bewegingscultuur in brede zin. Schoolse en naschoolse programma's bewegen en sport zullen steeds mede in dat licht worden samengesteld.

Leerlijnen en bewegingsuitdagingen

De ordening van het programma HM&S in leerlijnen met daarbinnen activiteiten met een vergelijkbare bewegingsuitdaging sluit goed aan bij de vele verschillende activiteiten in de bewegingscultuur. Niet alles wat er in de bewegingscultuur aan sport- en bewegingssituaties plaatsvindt, kan in het programma in en rond de school aan bod komen. Een ordening in leerlijnen met overeenkomstige bewegingsuitdagingen biedt een oplossing voor dat probleem. De principes van wat er bewegend kan worden geleerd en waarin de uitdaging voor

de leerlingen zit, komen op die manier in het onderwijs goed gepland naar voren. Leerlingen leren zo een wendbaar bewegingsrepertoire waarmee ze in een diversiteit van sport- en bewegingssituaties goed uit de voeten kunnen. Het is ook een ordening die veel ruimte laat voor eigen invullingen en ontwikkelingen in de praktijk van de school.

Verschijningsvormen en contexten

Activiteiten binnen sport- en bewegingssituaties kunnen in de lessen worden aangeboden op basis van intenties en motieven om aan deze activiteiten deel te nemen. Dit noemen we verschijningsvormen. Het programma dient leerlingen kennis te laten maken met deze verschillende verschijningsvormen zoals recreatie, gezondheid, wedstrijdsport en show. Sport- en bewegingssituaties komen ook voor in uiteenlopende contexten, zoals competitie binnen sportbonden, sportieve vakanties, op pleintjes in de buurt, zelf georganiseerd, op straat, in een virtuele wereld, etc. De verschillende contexten moeten in het programma aan de orde komen.

Andere thema's

Het ligt voor de hand dat het programma hoofdzakelijk geordend zal zijn op grond van bewegingsleerlijnen. Daaraan gekoppeld kunnen thema's met betrekking tot andere deelnamebekwaamheden goed tot hun recht komen, zoals het leren van regelende rollen, leren samenwerken binnen sport- en bewegingssituaties, sportiviteit en *fair play*, gezondheidsaspecten van bewegen, etc. Het werken aan zulke andere thema's of het door leerlingen laten vervullen van andere rollen, komt dan direct in de juiste verhoudingen naar voren, namelijk ter ondersteuning van beter samen (leren) bewegen. De leerlingen leren zo hoe ze met anderen een bewegingssituatie op gang kunnen houden, zodat iedereen met plezier kan blijven deelnemen.

Voor oudere leerlingen, vooral leerlingen in het mbo waar HM&S nadrukkelijk in het kader van beroepskwalificatie en burgerschap geplaatst is, kan een programma HM&S ook vorm krijgen binnen het ruimere kader van een gezonde en actieve leefstijl vanuit vitaal werknemerschap.

Bewegen beleven

Het programma zal niet geordend zijn naar de mate waarin leerlingen plezier kunnen (leren) ervaren aan sport- en bewegingssituaties. Daar zal tijdens de lessen aandacht aan besteed moeten worden. Uit onderzoek (Stuij et al., 2011) blijkt dat kinderen voor wie het motief 'plezier beleven aan het bewegen zelf' belangrijk is, het meest deelnemen aan sport en bewegingssituaties. Plezier in bewegen is dus een uiterst belangrijke voorwaarde. Op de lange termijn is die intrinsieke waarde van bewegen en sport de sterkst motiverende factor om te blijven deelnemen en je verder te willen ontwikkelen in allerlei sport- en bewegingssituaties. Factoren als 'geleerd hebben succesvol deel te nemen aan', 'op je eigen niveau

mogen deelnemen aan' en 'een veilig pedagogisch klimaat' zijn uitermate belangrijk om dat intrinsieke plezier aan bewegen te behouden en te bevorderen.

Vakoverstijgende thema's

Door het opnemen van andere thema's in de lessen HM&S zijn er ook mogelijkheden voor thematisch of projectmatig onderwijs in samenwerking met andere vakken op school en met de omgeving buiten de school. Wat in de vakken gezondheidskunde, biologie, maatschappijleer aan de orde komt over gezondheid, bewegen en leefstijl, krijgt in de lessen HM&S tastbaar betekenis. Omgekeerd kan binnen andere leergebieden de inhoud van de lessen HM&S prima aangevuld worden met relevante kennis en theorieën. Wanneer dat in meer leergebieden vanuit dezelfde opvattingen en aanpak aangeboden wordt, is dat het meest effectief.

Leeftijdsgebonden accenten

Uiteraard liggen de accenten in het programma verschillend per leeftijdsgroep. Voor de jongste kinderen zal het accent liggen op de basisvaardigheden per leerlijn. Daarin zijn de kenmerkende bewegingsuitdagingen van die leerlijn aanwezig, maar hoeven de specifieke vormen waarin die in de buitenschoolse bewegingscultuur voorkomen nog niet direct herkenbaar te zijn. Naarmate de leerlingen ouder worden, moet de link tussen de inhoud van de lessen HM&S en buitenschoolse sport- en bewegingssituaties duidelijker worden. Verder zal het programma voor jongere leerlingen veelzijdig en gevarieerd zijn, maar voor alle leerlingen wel grotendeels hetzelfde. Naarmate de leerlingen ouder worden, zal het programma meer keuzemogelijkheden moeten bevatten om tegemoet te komen aan de zich ontwikkelende sport- en bewegingsidentiteit van de jongeren. Het aanbod buiten de lessen zal hoofdzakelijk bestaan uit keuze(plicht) onderdelen. Voor alle leeftijden geldt dat de eisen die aan de leerlingen gesteld worden aansluiten bij de mogelijkheden die ze hebben. Succesbeleving is belangrijk.

Aanvullende programma-onderdelen

De kern van het programma HM&S zal bestaan uit een diversiteit aan bewegingsactiviteiten. Ter ondersteuning kan er gebruik worden gemaakt van allerlei interactieve en sociale media, waar leerlingen ook buiten de lesmomenten gebruik van maken. Voor leerlingen die achterblijven in hun bewegingsontwikkeling zijn er remediërende programma's. Scholen die zich mede verantwoordelijk voelen voor de gezondheid en of het gezonde gewicht van hun leerlingen, kunnen speciale programma's die gericht zijn op het verbeteren van de leefstijl, training van de fysieke voorwaarden voor sport en bewegen, bereiken van een gezond gewicht en dergelijke, aanbieden aan bepaalde groepen leerlingen.

5.4 Organisatie en beleid

Voor organisatie en beleid wordt voortgebouwd op de huidige ontwikkelingen van werken met gedifferentieerde beweegteams in een brede schoolsetting in samenwerking met diverse buitenschoolse partners. In 2028 zouden die partners inmiddels ook heel goed deel kunnen uitmaken van de totale schoolorganisatie. Voor de toekomst van HM&S is het cruciaal hoe we omgaan met deze ontwikkelingen. We schetsen die ontwikkelingen hier in een aantal voor de organisatie en het beleid ten aanzien van HM&S in 2028 belangrijke punten. De opdracht voor de vakwereld is om daar verstandig mee aan de slag te gaan, om deze ontwikkelingen te toetsen aan de eigen uitgangspunten, visie op en doelstellingen van HM&S, en om ze dan, samen met een breed palet aan mogelijke samenwerkingspartners, een goede en verantwoorde plek te geven in het geheel van de schoolorganisatie.

Op de scholen

Beweegteams voor HM&S

Iedereen die in dit project betrokken is geweest, gaat ervan uit dat er in 2028 gewerkt zal worden in beweegteams. Die teams zullen verschillend van samenstelling zijn, maar in alle varianten zal de leiding of coördinatie van zo'n beweegteam in handen zijn van een op hbo-masterniveau opgeleide docent HM&S. Afhankelijk van de grootte van de school in kwestie zullen er dan nog meer hbo-opgeleide docenten en motorische remedial teachers deel uitmaken van het beweegteam, op mbo-niveau 4 opgeleide lerarenondersteuners, buurtsportwerkers, trainers van sportverenigingen, etc. Momenteel is het gangbaar om van al deze 'overige' beweegteamleden minimaal een opleiding op mbo-niveau 3 te eisen. Vanuit het perspectief van de school is vooral van belang dat al deze teamleden tenminste over goede pedagogisch-didactische kwaliteiten beschikken.

Veelzijdig aanbod HM&S

Bijna alle bevroegde experts gaan ervan uit dat er in 2028 nog sprake zal zijn van lessen HM&S. Lessen in de zin van vast ingeroosterde op leren, instructie en ontwikkeling gerichte onderwijseenheden met vaste groepen. Op dit moment hanteren we in scholen nog een tamelijk strikt onderscheid tussen lessen bewegingsonderwijs en ander sport- en beweegaanbod, omdat dat laatste voorlopig nog vooral als een door de school aangeboden extraatje wordt beschouwd. Het is een open vraag of het onderscheid tussen lessen en niet-lessen in de toekomst gaat vervagen of zelfs verdwijnen. Er is in de toekomst een veelzijdig en gevarieerd aanbod aan bewegingsonderwijs en sportactiviteiten vanuit de school. Elk element daarvan is een volwaardig onderdeel van het totale aanbod HM&S, maar kan zeer verschillende doelen en doelgroepen binnen de schoolbevolking bedienen. In zijn algemeenheid

kunnen we wel stellen dat leerlingen recht hebben op minstens drie eenheden per week die gericht zijn op leren en zich ontwikkelen ten aanzien van sport- en bewegingssituaties. Daarnaast zouden alle leerlingen op school nog minstens twee keer per week een uur moeten kunnen bewegen en sporten, gericht op zelfgekozen doelstellingen.

De school is de hele dag geopend

We gaan er vanuit dat in 2028 alle scholen in een of andere vorm het karakter hebben van een breed buurtcentrum waar kinderen terecht kunnen van 7 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds. Kinderopvang, onderwijs, buurtwerk, culturele activiteiten, sport, welzijn en gezondheidszorg, allerlei activiteiten kunnen daarbinnen een plaats krijgen. Het aanbod dat bedoeld is voor alle kinderen zal op de centrale tijden van de dag plaatsvinden, grofweg tussen 08.30 en 15.00 uur. Daarvoor en daarna zal er een aanbod zijn waaruit kinderen (en hun ouders) naar eigen inzicht kunnen kiezen. Het keuzeaanbod kunnen leerlingen ook buiten de context van de school opzoeken. Leerlingen die bijvoorbeeld actief in de avond sporten bij een sportvereniging of sportcentrum, hoeven voor dat deel van hun sport- en beweegprogramma geen gebruik te maken van het aanbod van de school. Het beweegteam van de school monitort via het digitale leerlingvolgsysteem het bewegingsgedrag van alle leerlingen, ook als zich dat voor een deel buiten de school afspeelt.

Flexibel accommodatiegebruik

Uit de vorige paragrafen valt al op te maken dat we ook ten aanzien van de te gebruiken accommodaties voor HM&S een grote mate van flexibiliteit voorstaan, zowel in gebruik van faciliteiten, organisatie, inzet van middelen als in gebruik van de omgeving. Verschillende activiteiten vragen om verschillende beweegplekken, bijvoorbeeld de gymzaal, de straat, een pleintje of een grasveld. De school maakt steeds meer deel uit van een netwerk van de lokale multifunctionele sportinfrastructuur. Diezelfde infrastructuur is tevens de accommodatie van het onderwijs.

Schoolbeleid

Het schoolbeleid moet actief faciliteren dat de school zelf de regie kan voeren met betrekking tot HM&S. Dat wil zeggen dat er een breed samengesteld deskundig beweegteam kan worden gevormd dat samenwerkt met tal van buitenschoolse partners, dat de school het sport- en beweeggedrag van de leerlingen monitort en een veelzijdig en gevarieerd aanbod aan bewegen en sport aanbiedt. Het wil ook zeggen dat er voldoende en gevarieerde accommodaties ter beschikking zijn, et cetera. Idealiter draagt de school in haar communicatie, zowel intern als extern ook uit dat zij zo'n actieve samenwerkingspartner wil zijn op het gebied van bewegen, sport en welzijn. De manier waarop dat beleid uiteindelijk gestalte krijgt, moet de school van 2028 zelf bepalen, als werkgroep willen we dat vooral niet inperken of afbakenen.

Om het onderwijs heen

De opleiding tot docent HM&S

De docent HM&S van de toekomst wordt nu opgeleid. Wat ons voor ogen staat met de nieuwe rol van de competente en pedagogisch geschoolde beweegprofessional, de veranderende rol van de leerling, de nieuwe inzichten met betrekking tot de inhoud van het programma HM&S en de bijbehorende organisatie en beleid in de scholen verdient nu al aandacht in het curriculum van de opleidingen. De vernieuwing van het beroepsprofiel waar we al eerder over spraken geeft er blijk van dat de richting van deze ontwikkeling breed gedragen wordt. De opleidingen zullen dit beroepsprofiel ongetwijfeld tot leidraad nemen bij het permanent vernieuwen en verbeteren van hun programma. Daardoor zal er ook meer ruimte komen voor ondernemerschap en creativiteit bij het vernieuwen van de beroepspraktijk, vanuit het perspectief zoals we dat hebben geschetst. Op die manier helpen de opleidingen mee de toekomst van HM&S verder vorm te geven. Het lijkt voor de hand te liggen dat er in toenemende mate sprake zal zijn van functiedifferentiatie binnen beweegteams en dat die functiedifferentiatie op zich weer gevolgen zal hebben voor de wijze van opleiden.

Samenwerkingspartners van het onderwijs

Net zoals het onderwijs zich moet ontwikkelen en vernieuwen om een goede samenwerkingspartner te kunnen zijn voor allerlei sportieve partijen in de schoolomgeving, moeten deze partijen zich ook verder ontwikkelen en vernieuwen om samen te kunnen werken met het onderwijs. Die ontwikkeling is al geruime tijd gaande, maar moet versterkt worden doorgezet om het beoogde resultaat te kunnen realiseren. Met name op pedagogisch-didactisch gebied wordt er veel van iedereen gevraagd. De sport- en bewegingssituaties moeten immers op maat van de leerlingen worden aangeboden, rekening houdend met aanzienlijke verschillen in ontwikkeling tussen kinderen, zowel ten aanzien van bewegingsvaardigheid als ten aanzien van fysieke, sociale en persoonlijke ontwikkeling, sportvoorkeuren, motieven, contexten en deelnamerollen. Die verschillen vormen in onderwijs reeds het uitgangspunt van handelen. Ook voor een goed aanbod buiten de school zal iedereen die daar een bijdrage aan levert deze verschillen moeten kunnen hanteren of zich laten begeleiden in het hanteren daarvan.

Kwaliteitsbewaking

Op dit moment is het zo dat verschillende ‘instanties’ verantwoordelijk zijn voor het toezicht op de kwaliteit van de verschillende aspecten van bewegingsonderwijs en sport die aan leerlingen worden aangeboden. De inspectie voor het onderwijs controleert de kwaliteit van het onderwijs in het algemeen, de onderwijscoöperatie de bekwaamheidseisen van leraren en het onderhoud daarvan, in de wereld van sport en fitness zijn er brancheorganisaties, etc.

Er is een tendens dat de scholen en leraren in toenemende mate zelf verantwoordelijk worden voor de kwaliteit van hun eigen werk. Als de taken van de school, in dit geval op het gebied van bewegen en sport, worden uitgebreid geldt dat ook voor de opdracht om daarin kwaliteit te leveren en die te bewaken en te verantwoorden. Politieke keuzes spelen daarin een belangrijke rol. De actuele tendensen zijn wat dat betreft enigszins tegenstrijdig. Enerzijds is er een duidelijke beweging richting brede schoolontwikkeling te zien waarbij de school haar takenpakket verbreedt, anderzijds wordt er gefocust op een beperkt aantal cognitieve kernvakken.

6. Conclusie en hoe nu verder

In dit project heeft de werkgroep een analyse gemaakt van de huidige situatie en trends gezocht voor een beleid in de toekomst. Er zijn toekomstscenario's ontwikkeld en die zijn uitvoerig besproken tijdens twee inspirerende scenarioconferenties met een grote groep docenten en experts vanuit en rond het vakgebied bewegingsonderwijs en sport. Vervolgens zijn resultaten besproken met docenten tijdens diverse conferenties en studiedagen. De meest verrassende constatering is dat er - ondanks soms grote verschillen in gekozen accenten, invalshoeken, belangen, achtergronden en beroepscontexten - een grote eensgezindheid was over de kern van de taak van het onderwijs op het terrein van bewegingsonderwijs en sport. *In algemene zin kan daarmee ook geconcludeerd worden dat gezien het grote belang van bewegen als basiscompetentie HM&S ook in het jaar 2028 deel zou moeten uitmaken van de kernopdracht van het onderwijs.*

Met de afronding van deze nota is hopelijk een eerste grote stap gezet naar een volgend ontwikkelproces. We zien dit document als een ijkpunt qua uitgangspunten voor visie op en doelstellingen van het leergebied HM&S. Daarmee kunnen toekomstige ontwikkelingen en uitdagingen voor dat leergebied tegemoet worden getreden. Vanuit de in de nota geschetste analyses en visie kan het leergebied HM&S zich ook in het toekomstige onderwijs een passende plaats verwerven. Dat is dé uitdaging voor de vakwereld de komende decennia. Bij dit ontwikkelwerk waren allerlei partijen betrokken. Dat was van belang voor zowel het ontwikkelwerk zelf als voor de latere verspreiding van de resultaten.

In die fase van verspreiding van de resultaten zijn we nu aangekomen. De komende tijd willen we gebruiken om de opbrengsten van ons project onder de aandacht van zoveel mogelijk betrokkenen te brengen, in de hoop dat zij die opbrengsten zullen omarmen en zullen gaan gebruiken ten behoeve van hun eigen werkzaamheden.

We denken daarbij aan docenten lichamelijke opvoeding en schoolleiders van alle typen onderwijs, te weten:

- docenten en studenten van lerarenopleidingen lichamelijke opvoeding en basisonderwijs;
- medewerkers van allerlei organisaties uit het maatschappelijk middenveld van bewegen en sport, bijvoorbeeld zoals die zijn verenigd in het platform sport, bewegen en onderwijs;
- beleidsbepalers van rijksoverheid tot lokaal niveau.

Omdat het steeds om veel verschillende betrokkenen gaat, hebben wij ons voorgenomen de projectopbrengsten op verschillende wijzen te presenteren, zodat de werkgroep bij het verspreiden 'maatwerk' kan leveren. Naast deze publicatie denken we daarbij vooral aan een samenvattende versie in de vorm van een artikel in de vakbladen en aan mondelinge presentaties.

Uiteraard hopen we dat al de genoemde betrokkenen hier consequenties aan zullen verbinden voor hun werk, of dat nu in de praktijk van het onderwijs is of bij het maken van beleid voor het onderwijs of de sport. Het is niet aan ons om te zeggen welke consequenties dat zullen zijn, maar we denken daar met deze nota wel de nodige input voor geleverd te hebben.

Literatuur/referenties

Appelman, M., Berkel, M., van Dam, E. & Mooij, C. (2008). *Bewegingsonderwijs in het primair onderwijs*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Bax, H., Driel, G. van, Jansma, F. & Palen, H. van der (2010). *Beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Bax, H. (2010). *De samenleving over de kwaliteit van bewegen & sport op school*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Bax, H., Mulder, M.J. (2011). Human movement & sports de toekomst? *Lichamelijke Opvoeding* 99, (4), 6 - 8.

Bax, H., Mulder, M.J. (2011). Denken over morgen, de rol van docenten en leerlingen. *Lichamelijke Opvoeding* 99, (4), 9-11.

Berkel, M. van & Hazelebach, C. (2009). *Beweegteams in het basisonderwijs*. Enschede: SLO.

Berkel, M. van, Brouwer, B. (2010). Bewegingsonderwijs in 2028. *Lichamelijke Opvoeding* 98, (5), 10-14.

Brettschneider, W.-D. (1999). *Psychological outcomes and social benefits of sport involvement and physical activity - Implications for physical education*. Paper presented at the World Summit on Physical Education. Berlin, November 3-5.

Breedveld, K. (red.), Haan, J., Tiessen-Raaphorst, A. & Verbeek, D. (2010). *Sport: een leven lang. Rapportage Sport 2010*. Den Haag/'s-Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) / Mulier Instituut.

Brouwer, B., Brinke, G. ten, Houthoff, D., Massink, M., Mooij, C., Mossel, G. van, Swinkels, E. & Zonnenberg, A. (2007). *Basisdocument bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Centraal Planbureau (CPB). (2000). *Trends, dilemma's en beleid: essays over ontwikkelingen op langere termijn*. Den Haag: CPB

Dokkum, G. van (2008). Terug naar lichamelijke opvoeding. *Lichamelijke Opvoeding* 96, (3), 10-13.

Goetheer, G.J.J., & Vlugt, J.F. van der. (2008). *Tijd voor onderwijs. Eindrapport van de commissie Dijsselbloem in vogelvlucht*. Den Haag: SDU

Janssens, J. (2004). *Education through sport. An overview of good practices in Europe*. Nieuwegein/ 's-Hertogenbosch: Arko Sports Media/ Mulier Instituut.

Hazelebach, C. & Mooij, C. (2010). Het ontwerpen van een naschools sportaanbod. *Lichamelijke Opvoeding* 98, (4), 18-21.

Hildebrandt, V.H., Chorus, A.M.J. & Stubbe, J.H. (red.) (2010). *Tendrapport Bewegen en Gezondheid 2008/2009*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (z.j.). *Eindtermen vwo, havo en vmbo*. Zie www.examenblad.nl of www.kvlo.nl.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (z.j.). *Kerdoelen basisonderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs*. Zie www.slo.nl of www.kvlo.nl.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. (2005). *Wet Beroepen in het onderwijs*. Zie: www.rijksoverheid.nl.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2008). *Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs*. Zie: www.rijksoverheid.nl.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2008). *Hoofdpijnenbrief 2009-2010 voor de onderwijsondersteunende instellingen*, Den Haag.

Mooij, C., Berkel, M. van, Consten, A., Danes, H., Geleijnse, J., Grefte, M. van der, Hazelebach, C., Koekoek, J. & Tjalsma, W. (2011). *Basisdocument Bewegingsonderwijs*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

NOC*NSF, (2009). *Het Olympisch Plan 2028 Heel Nederland naar Olympisch niveau*. Zie www.noc.nsf.nl en www.olympisch-vuur.nl

Platform sport, bewegen en onderwijs. (2010). *Visiedocument Sport, Bewegen en Onderwijs met beleid*. Zie www.sportbewegenenonderwijs.nl

Regeerakkoord VVD-CDA. (2010). *Vrijheid en verantwoordelijkheid*. Zie: www.rijksoverheid.nl

Sibley, B.A. & Etnier, J.L. (2003). The relationship between physical activity and cognition in children: a meta/analysis. *Pediatric Exercise Science*, 15, 243-256.

Sociaal Cultureel Planbureau (SCP). (2004). *In het zicht van de toekomst*. Den Haag: SCP

Stegeman, H. (2000). *Belang van bewegingsonderwijs. Over legitimatie en algemene doelstellingen van het schoolvak lichamelijke opvoeding*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Stegeman, H. (2007). *Effecten van sport en bewegen op school. Een literatuuronderzoek naar de relatie van fysieke activiteit met de cognitieve, affectieve en sociale ontwikkeling*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Stegeman, H. (2007). Het vakconcept: bekwaam maken voor deelname aan bewegingscultuur. In B. Brouwer et al. (2007) *Basisdocument bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Stegeman, H. (2007). *Naar beter bewegingsonderwijs, over de kwaliteit van sport en bewegen in het onderwijs*. Nieuwegein/ 's-Hertogenbosch: Arko Sports Media/Mulier Instituut.

Stegeman, H. (2008). *Bewegingsonderwijs op waarde geschat*. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.

Stegeman, H., Brouwer, B. & Mooij, C. (2011). *Onderwijs in bewegen. Basisthema's in bewegingsonderwijs en sport op school*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Stuij, M., E., Wisse, E., Mossel, G. van, Lucassen, J. & Dool, R. van den. (2011). *School, Bewegen en Sport*. Nieuwegein/ 's-Hertogenbosch: Arko Sports Media/ Mulier Instituut.

Bijlagen

Voorbeeld voorbereidingsmateriaal scenarioconferenties

Speelruimte geven

Stel: De belangrijkste doelstelling van bewegingsspel in 2028 is de volgende: 'Elk kind een zo groot mogelijke speelruimte geven voor een unieke bewegingsontwikkeling'

Hoe ziet bewegingsspel in 2028 er in dat geval uit?

Kernpunten van dit scenario

- vraaggericht spelen: leervraag en -behoefte van ieder kind is leidend voor de inrichting van de lessen;
- de leerlingen krijgen veel invloed op de bewegingsactiviteiten die worden aangeboden en op de werkwijze tijdens de lessen;
- de leerlingen krijgen ondersteuning bij hun zoektocht naar een betekenisvolle manier van sporten en bewegen;
- de leerlingen krijgen persoonlijke aandacht in een veilige leeromgeving.

Toelichting op de kernpunten

Vraaggericht houdt in dat het gaat om de vragen en behoeften van het kind en dus minder om allerlei maatschappelijke belangen.

In de praktijk betekent dit dat leerlingen meer keuzemogelijkheden krijgen. Er wordt een breed scala aan activiteiten aangeboden en ook de enscenering varieert. Bij de invulling van de lessen is veel ruimte voor inbreng van de leerling zelf.

De leraar heeft meer de rol van een persoonlijke bewegingscoach. Hij is begeleider en erop gericht elke afzonderlijke leerling te laten ontdekken wat hem of haar beweegt. Het gaat om de beleving van ieder kind, zorgen voor persoonlijke bewegingssuccessen.

Het ligt erg voor de hand om in dit scenario waarin keuzevrijheid van de leerling centraal staat te werken met verschillende werkwijzen.

Persoonlijke aandacht en een veilige leeromgeving zijn een voorwaarde om te kunnen werken met dit scenario. Dit scenario vraagt een zeer intensieve begeleidende rol van de leraar. Hij moet er immers voor zorgen dat elk kind tot zijn recht komt en ook weten waar elk kind staat in zijn ontwikkeling.

Schets van een toekomstbeeld

In het basisonderwijs krijgen kinderen veel ruimte om te kiezen uit diverse bewegingsactiviteiten. Dat komt tot uiting in de gymles maar ook in het buitenschoolse sport- en beweegaanbod. Het aanbod is heel divers, maar ook de manier van werken is uiteenlopend. Kinderen worden van jongs af aan gestimuleerd op zoek te gaan naar wat hen interesseert en motiveert. Er wordt in lesgroepen gewerkt met kinderen uit twee of drie jaarlagen. Hierdoor is het mogelijk dat oudere kinderen een begeleidende rol hebben ten opzichte van de jongere kinderen. Kinderen leren wat het inhoudt om te kiezen, namelijk dat je de tijd neemt en krijgt je te verdiepen in een keuze. Dit veronderstelt een zelfstandige actieve werkhouding. Het is niet de bedoeling dat kinderen zappen van de ene naar de andere activiteit. Regelmatig zijn er momenten waarop de docent met de hele lesgroep de activiteiten evalueert en bespreekt. Zo krijgen de kinderen een goed beeld van de verschillende mogelijkheden en waar de anderen mee bezig zijn. Dit zal regelmatig uitmonden in presentaties voor elkaar en ook voor ouders. Deze werkwijze vraagt een intensieve begeleiding. Klassenassistenten en groepsleerkrachten zijn betrokken bij de gymles. Er is een uitgebreid leerlingvolgsysteem. De vakleerkracht houdt van elk kind een bewegingsdossier bij en is goed op de hoogte van de ontwikkeling van ieder kind.

In het voortgezet onderwijs wordt deze lijn van werken voortgezet door gymnastiek meer en meer in projectvorm aan te bieden. Leerlingen uit één of meer jaarlagen krijgen de mogelijkheid te kiezen uit verschillende activiteitengebieden. Daarnaast zal het beweegaanbod in thema's worden aangeboden en in combinatie met andere vakken. De projecten worden stevast afgesloten met een presentatie voor medeleerlingen en ouders. Ook nu is een intensieve begeleiding noodzakelijk en zal de vakdocent de spil zijn in een beweegteam. Een uitgebreid buitenschools sport- en beweegaanbod is een vanzelfsprekende aanvulling op het lesprogramma tijdens schooltijd.

Deelnemers scenarioconferenties

Aernout Dorpmans	KVLO
Albert Buisman	Universiteit Utrecht
Alien Zonnenberg	KVLO
Bart Vanreusel	Katholieke Universiteit Leuven
Bastiaan Goedhart	Hogeschool INHOLLAND
Baukje Zandstra	KVLO
Bert Boetes	ROC Landstede Zwolle
Bibi Gulikers	Fontys Sporthogeschool Tilburg
Bram Donkers	Hogeschool Windesheim Zwolle
Chris Mooij	SLO
Chris Wenker	Hogeschool van Amsterdam
Dic Houthoff	SLO / Vlietland College Leiden
Emile van den Haak	De Haagse Hogeschool
Eric van Veen	Krajicek Foundation
Erik Spiegelenberg	Nijha Sport en Beweging
Erik Swinkels	SLO / SG Twickel Hengelo
Fabienne van Leeuwen	Olympisch Stadion
Frank Jacobs	De Haagse Hogeschool
Frans Bosch	Fontys Sporthogeschool Tilburg
Frans Kramer	Basisonderwijs Amsterdam
Ger van Mossel	SLO
Gert van Driel	KVLO
Gijs Houdijk	De Haagse Hogeschool
Guus Klein Lankhorst	KVLO
Han Kemper	Em. Hoogleraar VU Mc Amsterdam
Hans Dijkhoff	KVLO / Hogeschool van Amsterdam
Hans Stroes	Stroes in beweging
Harry Stegeman	Voorm. Lector Hogeschool Windesheim / Senior onderzoeker Mulier Instituut
Henk van der Loo	Voorm. docent Fontys Sporthogeschool Tilburg
Herman Rotting	Het Stedelijk Lyceum Zuid
Herman Verveld	Hogeschool Windesheim Zwolle
Huub Toussant	Hogeschool van Amsterdam
Ivo van Hilvoorde	Faculteit Bewegingwetenschappen VU / Hogeschool Windesheim Zwolle

Jacques van Santen	Stichting LOOT
Jan Faber	MBO Raad
Jan Mol	Hogeschool van Amsterdam
Jan Paddenburg	DMO Amsterdam
Jeroen Koekoek	Hogeschool Windesheim Zwolle
Jesse Bussemaker	Fontys Hogeschool
Jo Lucassen	Mulier Instituut
Johan Steenbergen	Kennispraktijk
Joost Oomen	Fontys Sporthogeschool Tilburg
Jorg Radstake	NOC*NSF
Karel Verweij	Hogeschool Windesheim Zwolle
Karen van Oort	OSG De Meergronden Almere-Haven
Koen Breedveld	Mulier Instituut
Lars Borghouts	Fontys Sporthogeschool Tilburg
Maaïke Oosterink	Hogeschool Arnhem Nijmegen
Maarten Massink	SLO / OSG De Meergronden Almere-Haven
Marieke van Bragt	De Haagse Hogeschool
Mark Meijer	Ijssportcentrum Eindhoven
Menno Slingerland	Fontys Sporthogeschool Tilburg
Miriam Appelman	KVLO
Nico Romeijn	KNVB
Nicolette van Veldhoven	NOC*NSF
Peter Barendse	NISB
Peter Heij	Hogeschool Windesheim Zwolle
Peter van Haselen	Ulenhof College Doetinchem
Roel van Goor	Fontys Sporthogeschool Tilburg
Sebastiaan Platvoet	Hogeschool Arnhem Nijmegen
Teatske Altenburg	VU Medisch Centrum Amsterdam
Wiebe Faber	Columbusschool Almere
Wouter Welker	Hogeschool Arnhem Nijmegen

SLO is het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. Al 35 jaar geven wij inhoud aan leren en innovatie in de driehoek beleid, wetenschap en onderwijspraktijk. De kern van onze expertise betreft het ontwikkelen van doelen en inhouden van leren, voor vele niveaus, van landelijk beleid tot het klaslokaal.

We doen dat in interactie met vele uiteenlopende partners uit kringen van beleid, schoolbesturen en -leiders, leraren, onderzoekers en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties (ouders, bedrijfsleven, e.d.).

Zo zijn wij in staat leerplankaders te ontwerpen, die van voorbeelden te voorzien en te beproeven in de schoolpraktijk. Met onze producten en adviezen ondersteunen we zowel beleidsmakers als scholen en leraren bij het maken van inhoudelijke leerplankeuzes en het uitwerken daarvan in aansprekend en succesvol onderwijs.

ISBN 978 90 329 2333 4

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo

Koninklijke Vereniging van
leraren Lichamelijke Opvoeding

Gezamenlijke
ALO's